

מהדורה שניה

זיהוי התעללות והזנחה של זקנים מדריך למטפל

שרה אלון

מהדורה שניה

זיהוי התעללות והזנחה של זקנים מדריך למטפל

ד"ר שרה אלון

Identifying Elder Abuse and Neglect

Sara Alon PhD.

הוועדה להוצאה לאור, אשל:

פרופ' חוה גולנדר, יו"ר

שמואל באר

ד"ר טובה בנד - וינטרשטיין

פרופ' יצחק בריק

חיה דימנט

פאני יוז

בן-ציון כרם

שרית רבינוביץ

פרופ' ארנולד רוזין

ורה שלום

מרים שמלצר

טוביה מנדלסון - מרכז הוועדה

עריכה: עינת איינשטיין

עיצוב והפקה: סטודיו אלף

מזכירות ותיאום הפקה: סימונה דוד

מנהל ההוצאה לאור: טוביה מנדלסון

מהדורה ראשונה - 2006

הודפס בירושלים, תשע"א-2011

© כל הזכויות שמורות לאשל, האגודה לתכנון ולפיתוח
שירותים למען הזקן בישראל, נוסדה על-ידי ג'וינט-מלב"ן
ונתמכת על-ידי ממשלת ישראל וג'וינט ישראל

תוכן עניינים

5	פתח דבר
7	הגדרת התופעה
8	היקף התופעה
9	קשיים בחשיפת ההתעללות עמדות ונורמות תרבותיות וחברתיות חסמים מבחינת הקרבן מחסומים מבחינת בני המשפחה חסמים מבחינת הפוגע חסמים מבחינת אנשי המקצוע קשיים ארגוניים ומקצועיים
10	מי הזקן בסיכון?
10	מי הפוגע?
11	גורמי סיכון להתרחשות התעללות
12	איתור וזיהוי סימנים לזיהוי התעללות פיסית סימנים לזיהוי התעללות נפשית פסיכולוגית סימנים לזיהוי ניצול כלכלי סימנים לזיהוי הזנחה סימנים לזיהוי הפרת זכויות
18	כלי להערכת סיכון להתרחשות התעללות
25	לאן ניתן לפנות?
27	חוקים ונהלים תיקון 26 לחוק העונשין פגיעה בחסרי ישע, 1989 חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, 1962 חוק ההגנה על חוסים, 1966 חוק למניעת אלימות במשפחה, 1991 חוק למניעת הטרדה מאיימת, 2001
31	מערכי הדרכה לסרטים "הבן שלי" "הזנחה מכל הלב" "המעלית" "כוונות טובות"
43	מקורות

מניעת התעללות והזנחה של זקנים עמדה על סדר יומם של מטפלים ואנשי מקצוע בתחום הזיקנה במשך שנים, אך היקף התופעה לא היה ידוע וההתייחסות אליה הייתה מהוססת. העיסוק בבעיה החל כבר בשנות התשעים בעקבות החקיקה של חוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע ב-1989, החוק למניעת אלימות במשפחה מ-1991 וחוק יסוד כבוד האדם וחירותו משנת 1992. נקודת המפנה הגדולה נוצרה עם הקמת הוועדה הבין-משרדית לבחינת הצרכים בתחום בשנים 2001-2002 שמסקנותיה היוו בסיס לתכנית עבודה במישור הלאומי, בכלל זה ביצוע סקר ארצי על מימדי התופעה. במהלך 2005 פורסמו ממצאי הסקר הארצי על התעללות והזנחה של זקנים בישראל שנערך על ידי אוניברסיטת חיפה, אשל והמוסד לביטוח לאומי וגילו כי 18.4% מכלל הזקנים דיווח כי נחשפו לסוג אחד או יותר של התעללות בשנה שקדמה לביצוע הסקר.

ממצאי הסקר העלו את הנושא לא רק לסדר היום המקצועי אלא לסדר היום הציבורי בישראל והטילו על אנשי המקצוע את החובה והאחריות לפתח וליצור כלים להתמודד עם מימדי התופעה וגילוייה. אנשי מקצוע מתחום העבודה הסוציאלית, הסיעוד, הרפואה ומטפלים נוספים באוכלוסיית הזקנים נדרשו למצוא את הדרכים לאתר ולזהות מקרי התעללות, לגבש דרכי טיפול, לקבוע כללים וליצור מסגרות התערבות למניעה ולצמצום התופעה. החוברת "זיהוי התעללות והזנחה של זקנים" שנכתבה על ידי ד"ר שרה אלון נותנת בידי אנשי המקצוע כלים לאתור גילויי התעללות והזנחה של זקנים. למידע הזה חשיבות מרובה בהתחשב בכך שלמרות היקפה המדאיג של הבעיה, עדיין קיימים קשיים בחשיפתה.

החוברת במהדורתה החדשה עודכנה לאחרונה, והיא מיועדת לאנשי מקצוע המטפלים בזקנים הניצבים בעמדות מרכזיות לאיתור וזיהוי, חשיפת הבעיה ומתן מענים לקורבנות למעשי פגיעה, התעללות והזנחה. החוברת מעניקה לאנשי המקצוע ידע בסיסי על התופעה, היקפה ומאפייניה, סימנים לזיהוי ומידע על שירותים קיימים ואמצעים חוקיים.

זוהי חוברת אחת בסדרה של פרסומים העוסקים בנושא מהיבטים שונים, והיא מבטאת את המאמץ הגדול של אשל ושותפיה במשרדי הממשלה, ברשויות המקומיות וארגונים אחרים - להתמודד באומץ ובמקצועיות עם תופעה שחובה עלינו לצמצם ככל הניתן את היקפה ומימדיה.

פרופ' יצחק בריק
מנכ"ל אשל

הגדרת התופעה

התעללות היא פעולה חד פעמית, או התנהגות המתרחשת בתדירות, פוגעת באחד או יותר מהמישורים: הפיסי, מיני, נפשי וכלכלי. התעללות בדרכ כלל נגרמת על ידי אדם או אנשים מסביבתו הקרובה של הזקן (אלון, 2006).

הזנחה - חסך בצרכים בסיסיים או בשירותים חיוניים לבריאות הזקן (מזון, תרופות, טיפול רפואי, סיוע בתפקוד), הנגרם על ידי מניעה (במעשה או במחדל) ו/או בידוד הזקן ו/או נטישתו, של מי שאחראי בפועל (אדם שהלכה ולמעשה לקח על עצמו את התפקיד לדאוג ולטפל בזקן, כגון אפטרופוס או מטפל בשכר), או כזה הנתפס כאחראי על הטיפול והדאגה לצרכי חייו של הזקן (למשל בן משפחה המשמש כמטפל עיקרי). התוצאה של ההזנחה תהיה לרוב חסך, שינוי לרעה באורח חיי הזקן, פגיעה בזכויותיו הבסיסיות, סבל, נזק, עליה ברמת הסיכון ופגיעה בשלומם ובטחונם (אלון ודורון, 2009).

יש המבחינים בין הזנחה מכוונת להזנחה לא מכוונת. בשני המצבים נגרם נזק לזקן וחסך בצרכי חיים בסיסיים.

התוצאה של התעללות והזנחה - שינוי באורח חיי הזקן, סבל, נזק, עליה ברמת הסיכון לפגיעה בשלומם, בריאותם ובטחונם של הזקן ולעתים אף לחייו.

התעללות כוללת טווח רחב של התנהגויות פוגעות:

התעללות פיזית - גרימת כאב פיסי או פגיעה המתבטאים במכות, דחיפות, דקירות, כוויות, חבלות, קשירה פיזית וקשירה כימית שמשמעותה מתן מינון יתר של תרופות הרגעה (WHO, 2002).

פגיעה מינית - שימוש בכח ומגע מיני מכל סוג המתבצע ללא הסכמה (כולל בזקנים שאינם מסוגלים להביע את דעתם) (WHO, 2002).

התעללות נפשית/ פסיכולוגית - גרימת סבל נפשי הבא לידי ביטוי בצעקות, קללות, עלבונות, השפלה, אימים ויחס ילדותי (WHO, 2002).

התעללות חומרית/ ניצול כלכלי - שימוש וניצול לא חוקי ולא הולם בכספו ובמשאביו של הזקן (WHO, 2002).

הפרת זכויות - הגבלת תנועה, בידוד חברתי, נסיון לכפות צורת מגורים, קבלת החלטות במקום הזקן (WHO, 2002).

ההגדרות להתעללות והזנחה מדגישות כי:

א. התעללות נגרמת בידי אדם מסביבתו הקרובה של הקורבן (בן משפחה, קרוב, שכן, מטפל) ובדרך כלל קיימים ביניהם יחסי גומלין יחסי אמון.

ב. טווח ההתנהגויות הפוגעות הוא רחב.

ג. ההתנהגויות הפוגעות מתרחשות באופן תדיר.

ד. להתנהגויות הפוגעות תוצאות והשלכות מזיקות במישור הנפשי, בריאותי, כלכלי וחברתי.

היקף התופעה

ממצאי הסקר הארצי הראשון לבדיקת היקף התופעה, פורסמו בראשית 2005 (איזיקוביץ, לבנשטיין ווינטרשטיין, 2005). במחקר השתתפו 1045 זקנים המתגוררים בביתם.

18.4% מכלל הזקנים דיווחו כי היו חשופים לסוג פגיעה אחד או יותר (התעללות פיסית ומינית, התעללות מילולית, הגבלת חופש וניצול כלכלי) במהלך השנה שקדמה לביצוע הסקר

בחלוקה על פי סוגי ההתעללות, נמצא כי:

2% נחשפו לאלימות פיסית ומינית
8.1% דיווחו על התעללות מילולית
2.7% סבלו מהגבלת חופש
6.6% נוצלו כלכלית
18.1% דיווחו על הזנחה

על פי ממצאי הסקר, רוב הפוגעים הם:

- בני משפחה שהינם מטפלים עיקריים - בני זוג או צאצאים בוגרים
- סובלים לעתים מבעיות בריאות, נכות, או מבעיות נפשיות

בחלוקה על פי סוג ההתעללות ומאפייני הקרבה של הפוגע, נמצא כי:

סוג הפוגע / סוג הפגיעה	%
אלימות פיזית ומינית	
בן/בת זוג	1.8%
בן משפחה	0.7%
מטפל אחר	0.1%
התעללות מילולית	
בן/בת זוג	14.2%
בן משפחה	4.1%
מטפל אחר	1.8%
הגבלת חופש	
בן/בת זוג	3.3%
בן משפחה	0.7%
מטפל אחר	0.1%
ניצול כלכלי	
בן/בת זוג	0.5%
בן משפחה	3.9%
מטפל אחר	0.4%

קשיים בחשיפת ההתעללות

בדומה לשאר סוגי האלימות במשפחה, התעללות בזקנים מתרחשת בדרך כלל מאחורי דלתיים סגורות, עובדה המקשה על גילוי התופעה וחשיפתה. מספר גורמים נמצאו קשורים לאי חשיפת התופעה והם מובאים להלן.

1. עמדות ונורמות תרבותיות וחברתיות

- עמדות שליליות כלפי זיקנה וזקנים המשפיעות על מעמד הזקן בחברה
- זקנים חשופים פחות לעיני הציבור
- המשפחה נתפסת כמקום מקודש והתנהגות הפרט בתוך משפחתו היא עניינו הפרטי
- התנהגויות אלימות כדרך חיים במשפחה / בחברה או בתרבות מסוימת בהן הענישה נתפסת כאמצעי חינוכי.

2. חסמים מבחינת הקרבן

- חוסר מודעות וחוסר ידע לגבי זכויותיו
- רגשות בושה, מבוכה, אשמה, תחושת חוסר אונים, תחושת בגידה ומעילה באמון הפוגע, תחושת כשלון בחינוך הצאצא הפוגע
- רצון לגונן על בן המשפחה הפוגע, הימנעות מגילוי הפגיעה על מנת שלא להסב נזק לפוגע
- תלות בפוגע
- פחד מפני הפוגע
- פחד מפני תוצאות ההתערבות, כמו נטישה, או חשש כי עם הגילוי יוחמר המצב (הרס המרקם המשפחתי, פגיעה בסולידריות המשפחתית), הוצאה מהבית לסידור מוסדי
- קשיי תקשורת ודיבור

3. מחסומים מבחינת בני המשפחה

- שמירת ה"סוד" בתוך המשפחה, האמונה כי בעיות משפחתיות צריכות להשאר בתוך המשפחה, התנגדות בני המשפחה להכיר ולהודות בהתרששות הפגיעה
- פחד מפני בן המשפחה האלים
- רשת תמיכה מצומצמת, בידוד, חוסר ידע לגבי שירותים קיימים

4. חסמים מבחינת הפוגע

- הכחשה, בושה ורגשי אשם
- נטייה למזער את האירוע
- פחד מעונש צפוי
- אובדן רווחים, כמו מקום דיור או משאבים חומריים (במצבים של ניצול כלכלי)

5. חסמים מבחינת אנשי המקצוע

- חוסר מודעות לתופעה
- חוסר ידע בזיהוי הסימנים
- קושי בקביעה ובהגדרה כי אכן התרחשה התעללות וחשש מפני מבוכה מקצועית (אם יתברר כי החשד אינו נכון)
- דילמות אתיות ומקצועיות המתעוררות בתהליך, למשל, הנזק העלול להיגרם לקרבן במקרה של חשיפה, הסלמה בפגיעה, נתק של בני המשפחה מהזקן
- תחושת חוסר אונים מקצועי בשל חוסר מענים ושירותים בקהילה
- חשש מפני הפוגע

- מחסומים אישיים הקשורים לאי נוחות רגשית ורתיעה מהתמודדות עם אלימות ופגיעה, אמונות וערכים כלפי פרטיות חיי המשפחה, כלפי אחריות ומחויבות בני המשפחה לטפל בזקן.

6. קשיים ארגוניים ומקצועיים

- מעמסת תיקים ופניות
- חוסר תיאום בין השירותים
- חוסר בנהלים ברורים ודרכי התערבות (כלים, טפסים וכו')
- חוסר ידע ומיומנויות כיצד ניתן להתערב ולפעול להפסקת הפגיעה

מי הזקן/ה בסיכון?

מספר גורמים נמצאו קשורים לעליה ברמת הסיכון להתעללות והזנחה:

- **מין: נשים** חשופות יותר לסיכון (אף כי גם גברים עלולים ליפול קרבן למעשי התעללות, חלקן של הנשים רב יותר)
- **גיל** 75 ומעלה
- **בעיות בריאות**
- **מוגבלות** (פיסית, תפקודית, קוגניטיבית)
- **תלות בזולת**
- **מגורים משותפים עם מטפל עקרי או עם החשוד בפגיעה**
- **בידוד חברתי, רשת תמיכה מצומצמת**
- **יחסים בעייתיים במשפחה**
- **פסיכופתולוגיה במשפחה**

זקנים, קרבנות להתעללות והזנחה חשים על פי רוב: **בושה**

תחושת אשם וכשלון - הקרבן נוטה לקבל על עצמו את האשמה והאחריות להתרחשות הפגיעה.
כעס - במקרים רבים מופנה הכעס כלפי ה"עצמי" ומלווה בירידה בתחושת הערך העצמי. בשלב מאוחר יותר מתפתח כעס גם כלפי הפוגע.
הכחשה - הכחשת המצב ושימוש בהסברים וצידוקים שונים להתרחשות הפגיעה.
עצב - אובדן הבטחון והמשמעות של הקשרים המשפחתיים והחברתיים. אלה, יוצרים תחושת אבל מתמשך, עצבות, הסתגרות, אדישות ולעתים, פגיעה בתפקוד הקוגניטיבי.

מי הפוגע?

מחקרים מצביעים על כי הפוגע הוא בדרך כלל

- **בן משפחה - צאצא בוגר או בן/ת זוג, מטפל עיקרי**
- **סובל לעתים מנכות נפשית או גופנית,**
- **מתגורר עם הקרבן הזקן או בקרבתו**
- **מבודד חברתית ובעל רשת תמיכה מצומצמת**

כאשר הפוגע הוא צאצא בוגר, לעתים הוא

- **תלוי בהורה מבחינה כלכלית ו/או מקום מגורים** (בשל חולי נפשי, פיגור שכלי, או משבר בחייו האישיים)

- מתקשה להתמודד עם נטל הטיפול בהורה הזקן
- סובל מהתמכרויות לאלכוהול וסמים
- חווה משברי חיים כגון: בעיות משפחתיות (פרידה מבן/בת זוג, גירושין) וחוסר תעסוקה

ניתן לחלק את הפוגעים למספר סוגים:

1. בני משפחה, מטפלים עיקריים, **בעלי כוונות טובות** אך בשל חוסר ידע או יכולת, או עקב שחיקה, מתקשים להתמודד עם הטיפול בזקן. הם בדרך כלל מודעים לפגיעה, חשים אשמה, בושה וחוסר אונים.
2. בני משפחה או מטפלים בשכר, **אדישים**, אינם מתעניינים בזקן ובצרכיו, **מתנערים** ממחויבותם ומזניחים.
3. פוגעים הרואים את הזקן כ"מטרה קלה" לניצול ופגיעה, **מרוכזים בהשגת מטרות המשרתות מניעים אישיים**.
4. **פוגעים אכזריים** אשר מכחישים את הפגיעה או ממזערים את ההתרחשות והשלכותיה על הזקן, נוטים להאשים את הקרוב ועושים שימוש בהצטדקויות שונות.

גורמי סיכון להתרחשות התעללות

א. גורמים הקשורים למאפייני האדם הזקן - הקרבן

גיל - עלייה בגיל מגבירה את הסיכון להתרחשות התעללות והזנחה.

מצב בריאותי

גיל גבוה מעלה את ההסתברות לחולי ומוגבלות בתפקוד ולעתים אף ירידה קוגניטיבית. זקנות/זקנים הסובלים ממוגבלות פיזית ו/או מנטלית חשופים יותר להתעללות של בני משפחותיהם או מטפליהם.

תלות

מוגבלות פיזית או קוגניטיבית מגבירה את התלות של הזקן באחרים. קושי בתפקוד וביכולת לטפל בעצמו ולהגן על עצמו, עלולים להגביר את הסיכון להתרחשות התעללות.

מגורים משותפים עם הפוגע

תלות תפקודית ומגורים משותפים עם הפוגע מעלים באופן ניכר את הסיכון להתרחשות התעללות / הזנחה.

בידוד חברתי

בידוד חברתי ורשת תמיכה מצומצמת הופכים את הזקן לפגיע יותר מאחר והוא חשוף פחות למערכות החברתיות הפורמאליות והבלתי פורמאליות.

ב. גורמים הקשורים למאפייני הפוגע

קירבה משפחתית

הפוגעים הם על פי רוב בני משפחה (בן / בת זוג, צאצא בוגר). חלקם משמשים כמטפלים עיקריים.

מגורים משותפים ותלות של הפוגע בזקן

מגורים משותפים בעקבות תלות חומרית-כלכלית של בן המשפחה בזקן נמצאו כגורם סיכון המנבא התרחשות התעללות. נסיבות אלה מגבירים חיכוך, מתח וקונפליקטים העלולים להסתיים בפגיעה.

מצב תעסוקתי

אבטלה, חוסר תעסוקה או בעיות כלכליות, מהווים גורם סיכון להתרחשות התעללות.

בעיות נפשיות, נכות ופיגור

נכות נפשית או גופנית של הצאצא או ירידה קוגניטיבית של בן/הזוג הזוג, נמצאה כמאפיינת

חלק מהמצבים בהם מתרחשת פגיעה.
התמכרויות לאלכוהול וסמים מהווים מנבא חזק להתרחשות התעללות.
בידוד חברתי
בידוד חברתי של הפוגע ורשת תמיכה מצומצמת מהווים גורם סיכון לפגיעה.

ג. מאפייני היחסים בין הקורבן לפוגע
קונפליקטים בלתי פתורים בין בן המשפחה לבין הזקן, מהווים גורם סיכון להתעללות.
יחסי אלימות במשפחה כדרך חיים ואלימות בן זוגית מתמשכת, מהווה גורם סיכון להתעללות.
יחסי טיפול - מטפל או בן משפחה המשמש כמטפל עיקרי, עשוי לטפל בהורה, או בבן/בת הזוג שנים רבות. שחיקה כתוצאה מנטל הטיפול בזקן עלולים להסתיים בפגיעה בו.
מצבי לחץ ודחק בחייו האישיים של בן המשפחה המטפל כגון פרישה לגמלאות, משברים או שינויים משמעותיים עלולים להגביר את תחושת הלחץ של המטפל ובעקבותיה, התגברות הסיכון להתנהגות מתעללת כלפי הזקן.

איתור וזיהוי
לאנשי מקצוע תפקיד חיוני באיתור, זיהוי זקנים בסיכון וטיפול בזקנים שנפלו קרבן להתעללות והזנחה. על כן, חשוב להכיר את הסימנים המזהים.

באופן כללי, יש לשים לב לסימנים אלה:

- הופעה כללית של הזקן (מצב ההיגיינה של הזקן, מצב הבגדים, סימנים חיצוניים לפגיעה וחבלה)
- שפת הגוף של הזקן
- מצב רגשי של הזקן (פחד, רתיעה, אי שקט)
- האם החשוד בפגיעה מאפשר גישה אל הזקן? האם דורש להיות נוכח בעת הפגישה?
- יחסי גומלין מילוליים ובלתי מילוליים בין הזקן והחשוד בפגיעה
- מצב הבית (רמת נקיון, קיומם של מפגעי בטיחות, קיום ציוד בסיסי)

1. סימנים לזיהוי התעללות פיזית
התעללות פיזית - גרימת פגיעה, כאב וחבלה.

סימני חבלה בלתי מוסברים
שטפי דם (סימנים אדומים או כחולים) על הפנים, על הגב, על בית החזה, הישבן, ובאזורים פנימיים של הגפיים
פצעים בשלבים שונים של החלמה
סימני נשיכה
סימני הצלפה
שריטות, חתכים
שיניים שבורות
שפשוף העור כתוצאה מקשירה בחבל או רצועות

שברים לא מוסברים

שברים בגולגולת, באף ובלסת
שברים סימטריים, שברים חוזרים באזורים שונים בגוף, בעיקר בגפיים

"נפילות" שאין להן הסבר הגיוני

קרחות על הקרקפת כתוצאה ממשיכת שיער

סימני כוויות בלתי מוסברות

כוויות מסיגריות, כוויות הנגרמות על ידי חפצים (מגהץ, סכין מלובן)

פגיעה מינית - סימנים באיברי המין, דיווח על כאב באיברי המין, דימום, זיהום, קושי בהליכה או ישיבה הנובעים מפגיעה באיברי המין או בפי הטבעת.

ביטויים התנהגותיים של הזקן

- ✓ עדות לפחד של הזקן (עיניים מתרוצצות, הימנעות מהסתכלות ישירה בעיני הפוגע, תשובות של "כן" ו"לא")
- ✓ סומטיזציה - תלונות על בעיות רפואיות, רצון לתשומת לב מבחינה רפואית
- ✓ נטייה לפנות לרופאים רבים ושונים (אולי, כדי להסתיר פגיעות קודמות),
- ✓ היסטוריה של "תאונות" לא מוסברות
- ✓ עיכובים בפנייה לרופא לצורך טיפול בפגיעה
- ✓ סירוב לתת מידע
- ✓ הכחשת הפגיעה ונטייה לגונן על הפוגע
- ✓ מתן הסבר לא הגיוני או כזה שאינו תואם את הסימנים

ביטויים התנהגותיים של החשוד בפגיעה

- ✓ מתעכב בחיפוש אחרי עזרה וטיפול רפואי עבור הזקן
- ✓ מונע גישה לזקן לצורך מתן טיפול או לצורך שיחה עם הזקן
- ✓ נראה כמתעלם מהפגיעה שנגרמה לזקן או עסוק יתר על המידה
- ✓ משיב בצורה מתחמקת
- ✓ מגיב בהאשמת הזקן ובקורת כלפיו
- ✓ נמנע מקשר עין או מגע עם הזקן

סימנים סביבתיים

- מנעולים על הדלתות בתוך הבית
- סימני חבלה על רהיטים, סימנים על מיטת הזקן

במידה שאיש המקצוע מעוניין לבדוק עם הזקן/ה את החשד לפגיעה, מומלץ לשאול את השאלות הבאות תוך הבטחת סודיות ופרטיות:

שאלות שאפשר לשאול את הזקן
האם מישהו נגע בך ללא הסכמתך?
האם מישהו פגע בך?
האם מישהו עשה לך את זה?
איך זה קרה?
באיזו תדירות זה קורה?
כמה זמן עבר עד שקיבלת טיפול רפואי?

2. סימנים לזיהוי התעללות נפשית / פסיכולוגית

התעללות נפשית - פסיכולוגית היא גרימת סבל נפשי ומצוקה רגשית לזקן על ידי: התייחסות אל הזקן כאל ילד, על ידי צעקות, השמעת איומים, עלבונות, השפלה ועל ידי ענישה ושימוש בסנקציות

ביטויים התנהגותיים של הזקן

שינויים הבאים לביטוי בהתנהגויות אלה:

- ✓ הסתגרות, אדישות, בלבול, בכי, עצב, עיניים מזוגגות, עיניים בוהות, תנועות לא רצוניות של נדנדו (מצד לצד, או קדימה ואחורה)
- ✓ אובדן עניין בנעשה מסביב, אי רצון בולט להשתתף באירועים משפחתיים או חברתיים
- ✓ עדות לחוסר אונים הנגרם כתוצאה מאובדן שליטה על חייו, אובדן היכולת להחליט עבור עצמו ולקבל החלטות
- ✓ סימנים לאי נוחות או פחד, בנוכחות הפוגע
- ✓ סירוב לדבר ולשתף פעולה
- ✓ הערכה עצמית נמוכה
- ✓ קשיי שינה, או, לחילופין, שינה מוגברת
- ✓ חוסר תיאבון, אובדן משמעותי של המשקל

התנהגות החשוד בפגיעה

- ✓ מעליב, מקלל, פוגע, משפיל, מכנה את הזקן בשמות
- ✓ מנוכר לזקן
- ✓ חסר סבלנות כלפי הזקן
- ✓ מתייחס אל הזקן בהתנשאות, או כאל ילד
- ✓ מתגונן או עוין כאשר נשאל אודות הזקן
- ✓ מבודד את הזקן ומונע ממנו השתתפות באירועים חברתיים ומשפחתיים
- ✓ מאיים על הזקן כי ישלח אותו למוסד, ינתק את הקשר עמו וכד'

שאלות שאפשר לשאול את הזקן/ה
האם מישהו מאיים עליך? צועק עליך?
האם אתה מפחד?
ממי אתה פוחד?

3. סימנים לזיהוי ניצול כלכלי

ניצול כלכלי הוא שימוש לא חוקי ולא הולם ברכושו ובמשאביו של הזקן.

- אורח חיי הזקן ורמת חייו אינה הולמת את המשאבים הקיימים
- חוסר אפשרות פתאומית לשלם חשבונות שוטפים (מים, טלפון, חשמל), בטענה כי אין כסף
- הפסקת השימוש בשירותים שונים מחוסר כסף (למשל מרכז יום, מועדון חברתי)
- חוסר ציוד עזר לתפקוד (שיניים תותבות, משקפיים, מכשיר שמיעה), או סירוב להשתמש בכסף לצרכים נדרשים ללא קבלת רשות מהחשוד בפגיעה
- גילוי עניין ברכוש הזקן ובצוואתו מצד שכנים, מטפלים/ות וזרים
- ביצוע פעולות בנקאיות ללא רשות הזקן כגון:
 - תנועות חריגות בחשבון הבנק
 - העברות כספים לחשבונות אחרים
 - משיכות כספים בלתי מוסברות
 - דיווחים ודפי חשבון אינם מגיעים לבית הזקן
 - ביצוע פעולות בחשבון חסכון או בתיק השקעות
- תרומות סכום כסף גדול או העברת רכוש לאדם שאינו בן משפחה
- הענקת מתנות בעלות ערך גבוה למישהו שאינו בן משפחה
- מתן הלוואה כספית מבלי לדעת מתי יוחזר הכסף (בעיקר כאשר המקבל אינו בן משפחה)
- שינוי בעלות על נכס בטאבו, מכירת נכס (דירה, מגרש) ללא ידיעת הזקן
- העלמת חפצים יקרי ערך מהבית

ביטויים התנהגותיים של הזקן

- ✓ הזקן אינו יודע מהן הכנסותיו החודשיות
- ✓ הזקן אינו מטפל בחשבונות הבנק שלו ואינו מודע לפעולות בנקאיות בחשבונות
- ✓ אין ברשותו פנקס שיקים או כרטיס אשראי
- ✓ הזקן אינו משתמש בכספו ללא קבלת רשות מהחשוד בפגיעה
- ✓ הזקן אינו משלם חשבונות שוטפים בטענה כי אין לו כסף

ביטויים התנהגותיים של החשוד בפגיעה

- ✓ מגלה עניין רב ברכוש הזקן ובהכנסותיו
- ✓ מבקש להיות אפוטרופוס כאשר הזקן עדיין צלול בדעתו
- ✓ מחתים את הזקן על מסמכים (יפוי כח, צוואה) תוך כדי איום או הפעלת לחץ, אינו מסביר לו על מה חתם
- ✓ מקבל החלטות בענייני כסף ורכוש מבלי להיוועץ בזקן
- ✓ לוקח את כספי הקצבאות של הזקן
- ✓ חותם על שיקים או פודה שיקים בשם הזקן
- ✓ מוכר את בית הזקן ללא רשות
- ✓ חי עם הזקן ונתמך כלכלית מבלי להשתתף בהוצאות
- ✓ מעלים חפצי ערך מהבית
- ✓ מבודד את הזקן מבני משפחתו בטענה כי אין להם עניין בו וכי רק הוא ידאג לו ויטפל בו

שאלות שאפשר לשאול את הזקן

מי מנהל לך את ענייני הכספים?
מי מקבל החלטות בענייני כספים?
האם אתה עוקב אחרי חשבונות הבנק?
האם אתה נעזר במישהו לביצוע פעולות בבנק?
האם מישהו לקח ממך חפצים או כסף ללא רשותך?
האם חתמת על מסמך שלא הבנת?

4. סימנים לזיהוי הזנחה

הזנחה: חסך בצרכים בסיסיים או שירותים חיוניים לבריאות הזקן (מזון, תרופות, טיפול רפואי, סיוע בתפקוד), בידוד, נטישת הזקן על ידי בן משפחה או מטפל בשכר.

סימנים פיזיים

- רזון וסימנים לתת תזונה שאינה מוסברת על ידי מצב בריאותי
- סימני התייבשות
- חוסר היגיינה (פצעים בפה, ריח שתן ו/או צואה, פצעים ופצעי לחץ לא מטופלים, פריחות, כינים, סקביאס)
- לבוש וביגוד לא הולם (בגד במידה לא מתאימה, ביגוד שאינו מתאים לעונת השנה, בגד קרוע, מלוכלך, ספוג שתן וצואה)
- בגדים שלא הוחלפו זמן רב
- מוצרי ספיגה שלא הוחלפו
- תת חום (רעד, שפתיים כחולות, כפות ידיים ורגליים קפואות, כוויות קור, חום גוף נמוך)
- חום גבוה, פנים סמוקות מחום, סחרחורת, בלבול זמני בשל החום, התעלפות
- קונטרקטורות (התכווצות מתמשכת של השריר שאינה מאפשרת תנועה חופשית וגורמת להתעוות המפרק בידיים, ברגליים)
- סימני קשירה במפרקי הידיים, הרגליים
- מניעת טיפול רפואי ותרופתי
- מתן מינון יתר של תרופות

ביטויים התנהגותיים של הזקן

- ✓ סימני עצב, דכאון
- ✓ חוסר הבעה בפנים
- ✓ אדישות
- ✓ בלבול
- ✓ טשטוש או ישנוניות לזמן ממושך (כתוצאה ממינון יתר של תרופות הרגעה)

ביטויים התנהגותיים של החשוד בפגיעה

- ✓ נמנע ממגע בזקן
- ✓ משאיר את הזקן בגפו, למשך זמן רב (בעיקר כאשר נדרשים טיפול והשגחה)
- ✓ אינו לוקח את הזקן לטיפול רפואי במרפאה או בבית חולים
- ✓ אינו נותן לו תרופות נדרשות, או שנותן לו מינון יתר של תרופות הרגעה

סימנים סביבתיים

- בית מוזנח מבחינת ניקיון
- הצטברות אשפה בבית, כתמי שתן, צואה פזורה ברחבי הבית, הפרשות בעלי חיים, תולעים, עכברים, חולדות ונחשים
- חוסר מצרכי מזון בבית
- חוסר בציוד בסיסי (תנור, מקרר, דוד חשמל, מיטה, שמיכות)
- חוסר בציוד עזר לזקן (כגון: משקפיים, מכשיר שמיעה, שיניים תותבות ומקל הליכה)
- קיומם של מפגעי בטיחות כגון חוטי חשמל חשופים

שאלות שאפשר לשאול את הזקן:

- האם אתה מרוצה מתנאי חיך?
- האם אתה מרגיש בטוח במקום בו אתה גר?
- כיכד אתה מסתדר בבית? האם מישהו עוזר לך?
- מי מסייע לך בהכנת הארוחות? ברחצה?
- מי מביא לך תרופות? מי נותן לך תרופות?
- האם מישהו מנע ממך אוכל? תרופות?
- האם קרה שהשאירו אותך לבד לזמן ממושך?
- האם מישהו מסרב לעזור לך כשאתה זקוק לעזרה?

5. סימנים להפרת זכויות

הפרת זכויות בסיסיות כוללת כליאת הזקן, מניעת קשרים משפחתיים וחברתיים, אי מתן אפשרות לגורמים המטפלים לבקרו ולראותו, הגבלת תנועותיו של הזקן, אי שיתוף הזקן וקבלת החלטות במקומו, ניסיון לכפות על האדם הזקן צורת מגורים.

ביטויים התנהגותיים של הזקן

- ✓ הזקן מתנצל ומסביר את עובדת בידודו החברתי
- ✓ נרתע מקבלת החלטות
- ✓ מגלה סימני חרדה, עצב
- ✓ הזקן חש עצמו דחוי

ביטויים התנהגותיים של החשוד בפגיעה

- ✓ סוגר או נועל את הזקן בחדרו או בביתו
- ✓ מונע מהזקן להשתתף בפעילות משפחתית, דתית, חברתית
- ✓ מונע ממנו קשר טלפוני, קבלת דואר ושליחתו, מונע קשר עם אנשי מקצוע
- ✓ מקבל החלטות עבור הזקן מבלי לשתף אותו
- ✓ מכריח את הזקן לעשות דברים בניגוד לרצונו (מעבר לבית אבות, שינוי צוואה, מתן יפוי כוח, ביצוע פעולות בנקאיות)

כלי להערכת סיכון להתרחשות התעללות*

שם: _____ תעודת זהות: _____

רמת זיהוי ראשונה - סיכון להתעללות (פרט)

0	1	2	3	גורמי סיכון - מטופל
כלל לא	במידה במידה	בינונית מעטה	במידה רבה	
				1. בעיות משפחתיות
				2. מצב נפשי ירוד
				3. תלות כלכלית
				4. רשת חברתית דלה/בידוד
				5. ירידה קוגניטיבית/דמנציה
				6. ריבוי מחלות חמורות (חוסר יציבות/נפילות, מחלת לב ברמה חמורה, דיאליזה, מחלת סרטן פעילה או גרורתית, מחלות ריאה, מחלות נוירולוגיות MS, CVA, Parkinson מחלות מטבוליות)

0	1	2	3	גורמי סיכון בן-משפחה / מטפל עיקרי
כלל לא	במידה במידה	בינונית מעטה	במידה רבה	
				1. שימוש באלכוהול או סמים
				2. בעיות פסיכיאטריות (הפרעות אישיות, סכיזופרניה/פיגור)
				3. תלות כלכלית
				4. בעיות משפחתיות
				5. רשת חברתית דלה
				6. אי הבנת מצבו של המטופל

הנבדק יוגדר בסיכון להתעללות כאשר: א. לפחות שבעה מסך כל הפריטים בטבלה סומנו בקטגוריות 1 או 2 או 3. ב. לפחות באחד מהגורמים המסומנים באפור התקבל ציון 2 או 3.

* כהן, הלוי לוי, פרלוצקי, גאגין ופרידמן (2010). הכלי פותח ותוקף על ידי צוות חוקרים מאוניברסיטת חיפה ובשיתוף עם אשל, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, משרד הבריאות ואגפי הרווחה ברשויות המקומי

רמת זיהוי שניה - תשאול ישיר

כן	לא
האם את/ה חושש/ת מפני מישהו מבני המשפחה שלך או אנשים אחרים המוכרים לך?	
האם מישהו ניסה להכאיב לך (להכות, לדחוף לטלטל) או לגרום לך נזק כלשהו?	
האם מישהו מבני משפחתך דיבר אליך באופן מעליב, כינה אותך בשמות, העליב או ניסה לגרום לך להרגיש רע?	
האם מישהו לקח ממך חפצים, רכוש או כספים בניגוד לרצונך או מתוך הפעלת לחץ? כפה חתימה על מסמכים?	
האם בני המשפחה מסרבים לתת לך את העזרה הדרושה לך?	
האם מישהו נגע בך או כפה עלייך מגע מיני לא רצוי	
פירוט:	
אם התשובה לאחת השאלות היא חיובית: מי מבני המשפחה הפעיל התנהגות זו:	
מי עוד סובל מהתעמרות מלבד הזקן/ה המרואיין/ת?	
משך ותדירות האלימות/ההתעללות:	
האם פנית למישהו או לגורם כלשהו לקבלת עזרה?	

רמת זיהוי שלישית: גילוי סימני התעללות (לסמן רק כאשר לא ידועה סיבה אחרת מהתעללות (למשל: תוצאה של ניתוח, נפילה וכו'))

סימנים פיזיים - במידה ויש סימנים הנצפים תוך כדי השיחה עם הזקן

כן	לא
פציעות לא מוסברות או הסבר לא מתאים לגבי אופן הפציעה.	
חבלות / מכות / שטפי דם פנימיים.	
צלקות / סימנים חדשים וישנים.	
צלקות, דומות בצורתן לחפץ (אצבעות, חגורה).	
צלקות דו צדדיות על הידיים העליונות.	
כוויות במיקום לא רגיל.	
סוג או צורת הכוויה הם בלתי רגילים (בהתאם לחפץ - סיגריה, מגהץ).	

סימנים לניצול חומרי / כספי

אנא ענה על השאלות הבאות על בסיס שיחתך עם הזקן.

כן	לא
אי יכולת לא מוסברת לשלם חשבונות, לקנות מזון או מצרכים אחרים.	
פער בין הכנסות ואמצעים לסגנון חיים.	
מביע פחד או חרדה כאשר מדברים על כספים.	
עניין מוגזם של בן משפחה בנכסי האדם הזקן.	
הועברו נכסים, רכוש, ניהול חשבון בנק מהאדם הזקן לזולת שלא מרצונו המלא	
מועברים כספים מהאדם הזקן לזולת שלא מרצונו המלא	
הנבדק מממן בן/בת, נכד/נכדה בקשיים כלכליים	

סימני הזנחה - יש לסמן על בסיס סימנים הנצפים תוך כדי השיחה עם הנבדק ועל בסיס שאלותיך.

כן	לא
	הופעה מוזנחת, לא אסתטית, לא נקייה.
	פצעים ובעיות עור לא מטופלים
	לבוש לא מותאם למזג אויר
	חוסר ניקיון
	ירידה פתאומית/לא מוסברת במצב בריאות (לא מסיבה רפואית)
	פצעי לחץ
	סימני עודף, חוסר או שימוש לא נכון בתרופות
	איחור לא מוסבר בחיפוש אחר עזרה רפואית
	הגעה לא מסודרת או לא קבועה לבדיקות/טיפול/מעקב רפואי

התנהגות בן המשפחה - ענה על השאלות הבאות על בסיס התרשמותך במהלך השיחה, במידה וניתן להתרשם.

כן	לא
	בן המשפחה אדיש או כועס כלפי הזקן.
	בן המשפחה מסרב לסייע לו בדברים הכרחיים.
	בן המשפחה מנסה למנוע מהנבדק לשוחח בפרטיות או בחופשיות עם אנשי המקצוע.
	האדם חושש לענות לשאלות.
	האדם נראה נפחד.

הנחיות לשימוש בכלי לזיהוי זקנים בסיכון להתעללות

הסבר כללי

הכלי מתבסס על מחקר נרחב שנעשה בארץ בשיתוף אשל, משרד הרווחה ואוניברסיטת חיפה. מסקנות הסקר העיקריות הן:

1. שיש לבצע איתור יזום של זקנים בסיכון להתעללות (בדיקות סקר).
2. האיתור חייב להעשות בשלוש רמות: בדיקת קיומם של סימני התעללות, תשאול ישיר וזיהוי גורמי סיכון.
3. גורמי הסיכון מהווים גורמים עיקריים (אך לא בלעדיים) אשר נמצאו כמנבאים עיקריים של התעללות.

השימוש בכלי צריך להיות מותאם לנסיבות המפגש עם האדם הזקן. במידת האפשר, יש לנסות לזהות אפשרות של התעללות בשלוש הרמות, אך במידה ולא ניתן, יש לבדוק את הניתן לבדיקה בהתאם למצב.

הכלי מבוסס על תצפית, ריאיון ותשאול ישיר. בדף ההנחיות ישנו פירוט של ההוראות, הנחיות ודוגמאות על מנת לסייע במילוי הכלי. לאחר רכישת מיומנות בשימוש בכלי, אין צורך להשתמש בדף ההנחיות למילוי הפרטים.

סיכון להתעללות

שאלות לדוגמא לקבלת מענה לקטגוריות של גורמי סיכון של הזקן ושל בן המשפחה לקטגוריה בעיות משפחתיות ובעיות ביחסי נישואין:

1. האם אתה בקשר קבוע עם הילדים?

- האם הילדים עוזרים לך?
- האם יש דברים בהם אינם מסייעים?
- האם כולם מסייעים באופן שווה?

2. האם יש מתחים במשפחה שלך?

- בין מי למי?
- האם לא מדברים אחד עם השני? מזה כמה זמן?
- האם אתה כועס על כך?
- מה אתה עושה בקשר לזה?

3. בכל המשפחות יש לעיתים מריבות. איך זה במשפחתך?

- בינך לבין בן/בת הזוג?
- בינך לבין ילדיך?

4. האם אתה שבע רצון מהקשרים עם ילדיך ומשפחתך?

- במידה ומתאר קשיים: האם יש לך רגשות טינה כלפיהם?
- האם יש לך רגשות טינה כלפי בני משפחה אחרים?
- האם אתה מרגיש אשם בקשר למצב?

לקטגוריה של תפיסה מעוותת (מוגזמת או לא קשורה למציאות) של העצמי, הזולת, אירועים

- תפיסה לא מותאמת למציאות של מצבו הבריאותי
- של יכולת בני המשפחה לסייע לו

- של יחס בני המשפחה אליו ("הילדים שלי לא דואגים כלל" - כאשר למעשה ניתן לראות דאגה לפי יכולתם)
- מחשבות פרונאידיות

לקטגוריה של דיכאון:

- העדר מצב רוח
- בכי
- חוסר עניין וחוסר מוטיבציה
- הפסקת פעילויות, פגישות עם חברים ועוד
- עייפות, עודף או חוסר שינה
- עודף או חוסר תיאבון
- בעיות ריכוז
- תלונות על בעיות זיכרון
- מחשבות של חוסר טעם לחיות, אשמה, חוסר אונים

לקטגוריה של חרדה

- חוסר שקט
- עצבנות
- דאגנות
- חששות מתמידים וחוזרים
- דפיקות לב חזקות, רעד, הזעה, קשיי נשימה - במקרים שאינם מתאימים לתחושות

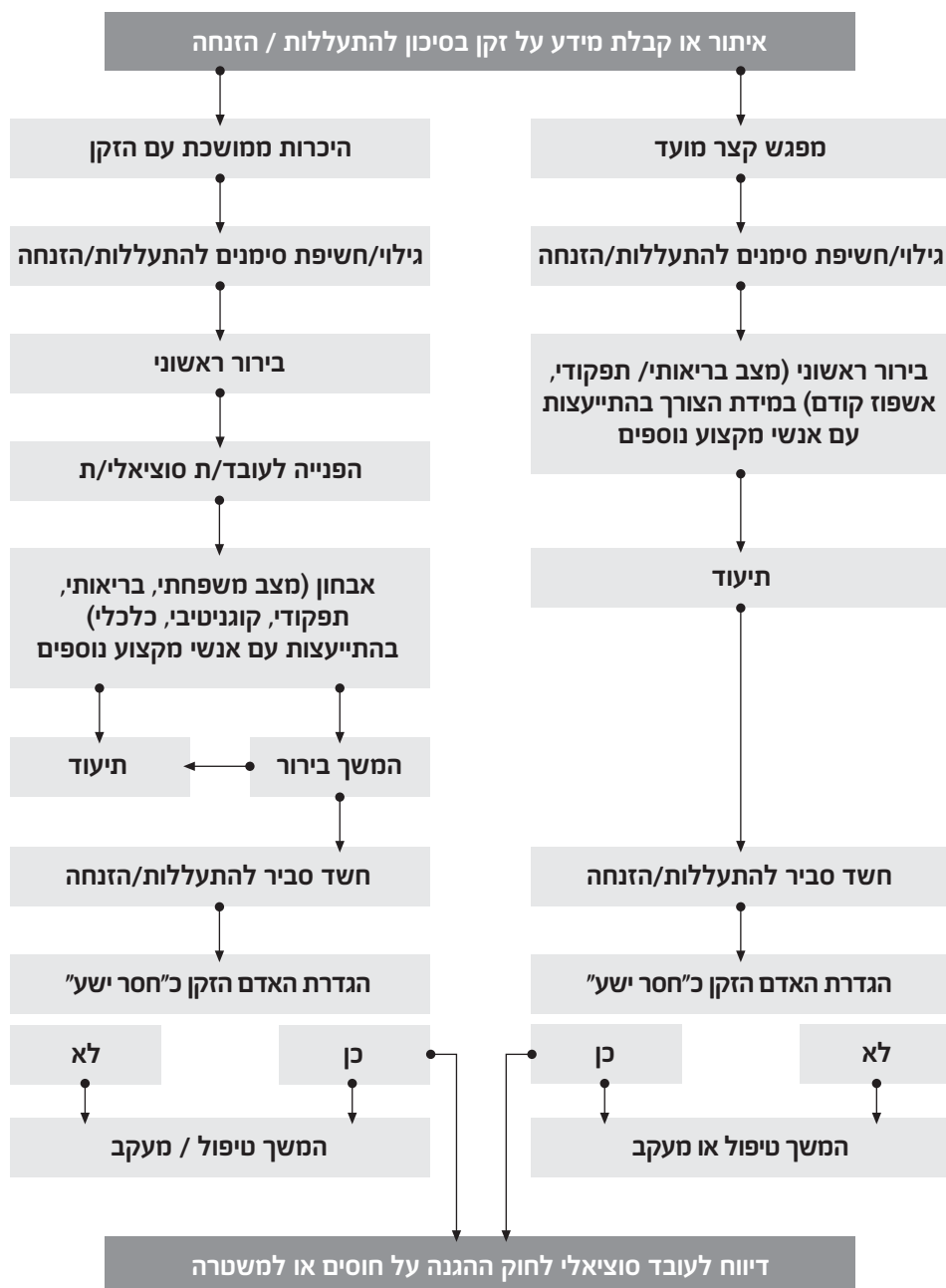
לקטגוריה של תלות כלכלית:

- האדם מקבל מידי פעם עזרה כספית לכיסוי צרכים מיוחדים - לסמן 1 או 2 בהתאם לסכומים ולתדירות.
- האדם מקבל באופן קבוע עזרה בסכומים קטנים או בינוניים - לסמן 2 או 3
- האדם מקבל עזרה קבועה ובסכומים בינוניים/גבוהים מבן המשפחה - לסמן 4

הנחיות לגבי רישום סימני התעללות בפועל

- יש לסמן רק את הסימנים לגביהם ניתן לקבל מידע
- יש לסמן רק מצבים שאין להם הסבר ודאי אחר. למשל, אם קיימות חבלות וצלקות: לתת ניקוד רק כאשר לא ידועה סיבה אחרת מהתעללות לקיומן של הצלקות או החבלות, כמו ניתוחים, נפילות עקב התעלפות וכו'... או כאשר הזקן לא מתמצא בעניינים כספיים, כי כל השנים בת הזוג ניהלה את החשבונות, ועם מותה אינו מסוגל לנהל את ענייניו. בניצול כלכלי: בפריט "מביע פחד או חרדה כאשר מדברים על כספים" - לציין רק אם הסיבה לפחד קשורה לבני המשפחה.
- חוסר באביזרי עזר: אין מדובר בחוסר באביזרים מכיוון שהאדם אינו מעוניין להשתמש בהם, אלא כאשר מדווח שהאביזרים חסרים, או הינם בלתי תקינים או לא מותאמים, או שעבר הזמן שצריך היה להחליפם.

להלן תרשים זרימה המתאר את דרכי הפעולה המומלצים בעת איתור / זיהוי חשד להתעללות ו/או הזנחה של זקנים

לאן ניתן לפנות?

1. שירותי רווחה

באגף לשירותי רווחה ברשות המקומית ניתן לפנות אל: עובדים סוציאליים המתמחים בטיפול בזקנים. הטיפול הניתן מתמקד בשיחות טיפוליות, יעוץ, תיווך לשירותים אחרים, ליווי ואספקת שירותים תומכים כגון עזרה ביתית, טיפול אישי מתוקף חוק סיעוד, מרכז יום, מועדונים, קהילה תומכת ונופשו. שירותים אלה נועדו לאפשר לזקן להמשיך להתגורר בבית ובקהילה. במקרים בהם יש להפריד בין הקרבן לפוגע, ניתן להציע סידור מוסדי.

עובדים סוציאליים לחוק ההגנה על חוסים - עובדים סוציאליים אשר קיבלו מינוי חוקי להפעיל התערבויות חוקיות כלפי זקנים בסיכון, לעיתים גם בניגוד להסכמתם ולצורך הגנה עליהם. למשל, פניה לבית משפט לקבלת צווים מתוקף חוק ההגנה על חוסים, מינוי אפטרופוס ועוד. במקרה של התעללות והזנחה של חסר ישע (או חשד להתעללות והזנחה), יש לדווח להם על פי חובת הדיווח לחוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע.

יחידה לטיפול ומניעת התעללות והזנחה - משרד הרווחה, המוסד לביטוח לאומי ואשל, מיישמים ברשויות מקומיות, יחידות לטיפול ומניעת התעללות בזקנים. ביחידה עובד/עובדים סוציאליים המתמחים בטיפול בתחום ההתעללות וההזנחה של זקנים. היחידה מפעילה צוות רב מקצועי שבו: עובד סוציאלי, עובד סוציאלי לחוק ההגנה על חוסים, פסיכיאטר/גריאטר ומשפטן. היחידה עוסקת בהפעלת התערבות ישירה בקרבנות ובפוגעים, בהעלאת המודעות המקצועית והציבורית לתופעה ומתן הדרכה ותמיכה לכל הגורמים המקצועיים העוסקים בתחום במסגרת הרשות. אופן הפנייה: ניתן לפנות באופן אישי (פניה עצמית, באמצעות בני משפחה, שכנים ומכרים). ביחידה מתקבלות פניות ממערכת הבריאות: בתי חולים, קופות חולים. כמו כן מתקבלות הפניות ממערכת הרווחה: עובדים סוציאליים על פי חוק, מרכזים לטיפול באליונות. הפניות מחברות סיעוד או מהמשטרה.

התחנה לטיפול ומניעת אלימות במשפחה - מרכז טיפול וסיוע לנשים נפגעות אלימות, ילדים וגברים אלימים. במרכזים טיפול פרטני, ו/או קבוצתי הניתן על ידי עובדים סוציאליים ופסיכולוגים. בחלק מהמרכזים ניתן גם יעוץ משפטי.

2. שירותי בריאות

משרד הבריאות - עובדים סוציאליים בלשכות הבריאות המשמשים כמרכזים בתחום מניעת התעללות והזנחה של זקנים. המרכזים מקבלים מידע מהצוותים המטפלים במערכת הבריאות ומסייעים ביעוץ והכוונה להתמודדות עם התעללות והזנחה של זקנים. הם מהווים משאב חיוני בהבטחת רצף הטיפול עם הגורמים השונים בקהילה.

ניתן לפנות ישירות לעובד הסוציאלי המרכז בכל לשכת בריאות מחוזית.

ניתן לפנות באופן ישיר אל: מרפאות קופת חולים / בתי חולים / שירותי בריאות הנפש / מוסדות לטיפול ממושך

3. יד ריבה

עמותה מיסודה של עיריית ירושלים, משרד הרווחה, אשל ויד שרה, המספקת בהתנדבות שירותי ייעוץ (ולעתים ייצוג) משפטי לזקנים בכלל ולכאלה החשופים להתעללות, הזנחה וניצול כלכלי. לסיוע ניתן לפנות לטלפון מספר: **02-6444569**

4. שירות יעוץ לקשיש של המוסד לביטוח לאומי

לשירותי יעוץ, קבלת מידע וסיוע במתנדבים, ניתן לפנות לסניף הקרוב של המוסד לביטוח לאומי.

5.משטרה

במקרים של התעללות והזנחה של חסר ישע (או חשד להתעללות והזנחה), ניתן לדווח או להגיש תלונה בתחנת המשטרה הקרובה.

שירותים וטלפונים חיוניים

קו לזקן

קו טלפון ארצי שמספרו 1-700-50-1201.

השירות נותן מענה טלפוני לזקנים הסובלים מהתעללות והזנחה. הקו מופעל על ידי מתנדבי ער"ן.

מרכז מידע רעות - אשל

טלפון: 1-700-700-204

המרכז נותן מידע וייעוץ לזקנים, בני משפחתם ולאנשי מקצוע, בנושאי זקנה, שיקום וסיעוד.

קו חירום ארצי לאלימות במשפחה

טלפון: 1-800-220-000

קו חירום המספק מידע וייעוץ טלפוני לנשים, ילדים, גברים, זקנים וחסרי ישע. השרות ניתן ע"י אנשי מקצוע ומתנדבים שהוכשרו לכך ומופעל ב-5 שפות: עברית, ערבית, אנגלית, רוסית ואמהרית.

חוקים ונהלים

בנוסף לשירותים בריאותיים וסוציאליים, קיימים חוקים המהווים כלי חשוב בהתמודדות עם תופעת ההתעללות וההזנחה של זקנים.

תיקון 26 לחוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע, התש"ן, 1989

זהו החוק המרכזי בתחום. חשיבותו נובעת מכמה גורמים:

1. התייחסות להתעללות והזנחה של חסרי ישע כעבירה פלילית.
2. הגדרת אוכלוסיית היעד הכוללת גם חלק מהזקנים כ"חסרי ישע".
3. החוק מגדיר בצורה מפורשת את סוגי ההתעללות:
 - עבירה של סיכון החיים והבריאות (לפי סעיף 337)
 - עבירות מין (לפי סעיפים 345 - 348, 351)
 - עבירה של נטישה או הזנחה (סעיפים 361, 362)
 - גרימת חבלה חמורה (סעיף 368 ב')
 - עבירה של תקיפה או התעללות (לפי סעיפים 368 ב', 368 ג')
4. קביעת חובת הדיווח
5. ענישה לפוגעים ולמי שכשל בדיווח

מיהו "חסר ישע"?

"מי שמחמת גילו, מחלתו או מוגבלותו הגופנית או הנפשית, ליקוי השכלי או מכל סיבה אחרת אינו יכול לדאוג לצרכי מחייתו, לבריאותו או לשלומו" (סעיף 368 א').

להלן קריטריונים המסייעים להגדרת האדם הזקן כחסר ישע כפי שנכתבו על ידי הועדה הבין משרדית לעניין הגדרת "חסר ישע" (2011)

א. הזקן הנו "חסר ישע" כאשר **אינו יכול לספק לעצמו את צרכיו הבסיסיים** או חלק מהם;
ב. **גיל** יכול להיות מרכיב בהגדרת הזקן כ"חסר ישע". עלייה בגיל עלולה לגרום לתלות, למוגבלות ועוד;

ג. כאשר "חוסר הישע" של הזקן בקשר **לליקוי בתפקודו** נובע ממוגבלות פיזית, מהפרעה נפשית או **מתשישות נפשית**, או משני הגורמים יחד;

ד. כאשר מבוצעת כנגד הזקן **עברה** (המחויבת בדיווח לפי החוק) **על ידי מי שהוא בגדר "האחראי עליו"** או על ידי כל עובד במעון שבו הוא שוהה;

ה. הזקן הנו "חסר ישע" כאשר קיימת **מערכת יחסים של תלות, שליטה או מרות** עם "האחראי עליו", וכאשר תלות, שליטה או מרות אלה גורמים לו לפחדים ולחרדות שאינם מאפשרים לו להתגונן, להתלונן או "לצאת מהמצב שבו הוא נתון", ו"האחראי עליו" מבצע כלפיו עברות המחויבות בדיווח (וזאת כמובן מבלי שהזקן מסוגל, בשל מצבו המיוחד, למנוע את ביצוען).
ה. כאשר האדם "האחראי" מבודד את הזקן מקשר עם הסביבה, כולל עם בני המשפחה האחרים, **ולאותו זקן אין היכולת הנפשית והפיזית לצאת ממצב זה ו/או להתלונן** על אותו אדם בשל פחדים וחרדות שפיתח מפני אותו אדם.

ו. ייתכן מצב שבו הזקן אינו "חסר ישע" במקור אך הופך **"חסר ישע" באופן זמני עקב פעולות המבוצעות כלפיו בתהליך מתמשך, לאורך תקופה**, שבו נשללת ממנו על ידי "האחראי עליו", בשיטתיות ובהדרגה, אספקת צרכיו הבסיסיים (אוכל, תרופות, יכולת הניידות ויצירת הקשר עם אחרים ועוד).

ז. כאשר "חוסר הישע" נובע מחוסר יכולת של הזקן **לחלץ עצמו ממצב של הזנחה, ניצול או התעללות בו**.

"חוסר ישע" צריך להתקשר לכך:

- שהאדם אינו יכול לדאוג לצרכי מחייתו, לבריאותו או לשלומו בנסיבות מסוימות.
 - האדם חי במערכת יחסי תלות או שליטה ומרות עם ה"אחראי עליו"
 - האדם אינו יכול לחלץ עצמו מהמצב.
- חוסר ישע יכול להיות גם זמני.
היותו של אדם צלול אינה שוללת את היותו בנסיבות מסוימות חסר ישע.

חובת הדיווח - המחוקק רואה בחומרה רבה פגיעה בחסרי ישע ובשל כך קובע את החובה לדווח לעובד/ת סוציאלי/ת לחוק ההגנה על חוסים או למשטרה, גם במקרים של חשד להתעללות ו/או הזנחה. חובה זו אישית, איננה ניתנת להעברה ומוטלת על כלל הציבור עם דגש מיוחד על אנשי המקצוע (סעיף 368 ד).

(א) "היה לאדם יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה בקטין או בחסר ישע בידי האחראי עליו, חובה על האדם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו - מאסר שלושה חדשים.

(ב) רופא, אחות, עובד חינוך, עובד סוציאלי, עובד שירותי רווחה, שוטר, פסיכולוג, קרימינולוג או עוסק במקצוע פרה-רפואי, וכן מנהל או איש צוות במעון או במוסד שבו נמצא קטין או חסר ישע - שעקב עיסוקם במקצועם או בתפקידם היה להם יסוד סביר לחשוב כי נעברה עבירה בקטין או חסר ישע בידי אחראי עליו - חובה עליהם לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה; העובר על הוראה זו, דינו - מאסר ששה חדשים.

(ד) נעברה בקטין או בחסר ישע הנמצא במעון, במוסד או במסגרת חינוכית או טיפולית אחרת, עבירת מין לפי סעיפים 345 עד 348 או עבירה של גרימת חבלה חמורה לפי סעיף 368 ב, או עבירת התעללות לפי סעיף 368 ג, חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור, לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה. העובר על הוראה זו דינו מאסר שישה חודשים".

ענישה - החוק מפרט את הענישה לפוגעים. הם יועמדו לדין וצפויים הם למאסר של חמש, שבע ותשע שנים, על פי חומרת המעשה (סעיף 368 ב' ג').
החוק מפרט גם ענישה למי שכשל בדיווח (שלושה חודשי מאסר לאזרח שלא דיווח ושישה חודשי מאסר לאיש מקצוע שלא דיווח).

תפקיד עובד סוציאלי לחוק ההגנה על חוסים - עובד סוציאלי לחוק ההגנה על חוסים שקיבל דיווח על התעללות והזנחה של חסר ישע (או חשד להתעללות) חייב להעביר את הדיווח למשטרה אך הוא גם רשאי לפנות בבקשה לועדת פטור הקבועה בחוק, לפטור אותו זמנית או סופית, מלדווח למשטרה (סעיף 368 ד').
בוועדה חברים נציג הפרקליטות, קצין משטרה ועובד סוציאלי מחוזי לחוק ההגנה על חוסים.

חוק הכשרות המשפטית והאפטרופוסות, התשכ"ב, 1962

חוק זה משמש "כלי עבודה" מרכזי וחשוב בתהליך הטיפול להפסקה או למניעת התעללות וניצול כלכלי. מינוי אפטרופוס מאפשר במקרים רבים לחלץ זקנים הנתונים לניצול כלכלי, הזנחה או התעללות, ממצבם הקשה. הפקדתם תחת הסמכות וההגנה של אפטרופוס עשויים להבטיח מתן טיפול ודאגה הולמים והרחקת הגורמים הפוגעים.

למי ממנים אפטרופוס?

סעיף 33 לחוק קובע כי בית המשפט רשאי למנות אפטרופוס לאדם בגיר בנסיבות הבאות: (3) לפסולי-דין; "אדם שמחמת מחלת-נפש או ליקוי בשכלו אינו מסוגל לדאוג לענייניו." (4) לאדם אחר שאינו יכול, דרך קבע או דרך ארעי, לדאוג לענייניו, כולם או מקצתם, ואין מי שמוסמך ומוכן לדאוג להם במקומו;

מי יכול להתמנות כאפטרופוס?

כל אדם (או תאגיד), אם כי יש העדפה בדרך כלל למנות בן משפחה כאפטרופוס. האפטרופוס מקבל לידייו את השליטה והאחריות החוקית לדאוג לשלומם של החסוי הנתון לאחריותו ולקבל עבורו ובמקומו החלטות משפטיות.

חוק ההגנה על חוסים, התשכ"ו, 1966

פרק ג' **הגנה על שלומם של חוסה**, מהווה כלי התערבות נוסף בידי עובדים סוציאליים לחוק זה למניעת מצבי סיכון התעללות והזנחה.

"חוסה" - "קטין שלא מלאו לו 14 שנה או מי שמפאת נכות, ליקוי בשיכלו או זיקנה אינו מסוגל לדאוג לצרכי חייו".

אימתי יפנה עובד סוציאלי לחוק ההגנה על חוסים (פקיד הסעד) לבית המשפט? במצבים של "העדר טיפול ראוי"

"היה פקיד סעד סבור, כי שלומם הגופני או הנפשי של חוסה בגיר נפגע, או עלול להיפגע, פגיעה חמורה מהעדר טיפול ראוי, וכי למניעת הסכנה יש צורך בהוראת בית-משפט, משום שאין החוסה או האחראי עליו מסכימים לטיפול הדרוש, רשאי הוא לפנות לבית המשפט בבקשה ליתן הוראות לעניין זה" (סעיף 4).

החוק מתיר התערבות כפויה במקרים בהם שלומם הגופני ו/או הנפשי של הזקן עלול להפגע והוא או האחראי עליו מסרבים לטיפול המוצע, מטעמים לא סבירים. החוק מאפשר לעובד סוציאלי לחוק ההגנה על חוסים לפנות לבית המשפט ולקבל צו (או צווים) המוגבלים בזמן, לשם הפרדת הזקן מן הפוגע והוצאתו מהמסגרת המתעללת גם ללא הסכמתו, או לאשפוז לצורך בדיקות, אבחון או טיפול רפואי.

חוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א, 1991

החוק מהווה כלי נוסף בהתמודדות עם התופעה. החוק קובע דרכי התערבות והגנה במקרי אלימות במשפחה וזאת על ידי הרחקת התוקף מהבית לפרק זמן של עד שנה. האמצעי החוקי העיקרי הוא "צו הגנה":

(א) בית המשפט רשאי לתת צו האוסר על אדם לעשות את אלה כולם או מקצתם או לקבוע להם תנאים (להלן - צו הגנה):

(1) להיכנס לדירה בה מתגורר בן משפחתו או להימצא בתחום מרחק מסוים מאותה דירה, והוא אף אם יש לו זכות כלשהי בה;

(2) להטריד את בן משפחתו בכל דרך ובכל מקום;

(3) לפעול בכל דרך המונעת או המקשה על שימוש בנכס המשמש כדין את בן

משפחתו, והוא אף אם יש לו זכות כלשהי בנכס;
(ב) צו הגנה יכול שיכיל גם דרישה לערובה הן לקיומו והן להתנהגות טובה, או כל הוראה אחרת הדרושה, לדעת בית המשפט, להבטחת שלומו ובטחונו של בן משפחה, ויכול שיכיל גם הוראות בדבר הסידורים הנדרשים כתוצאה ממתן הצו.

טיפול

החוק מאפשר לבית המשפט להורות לפוגע לעבור טיפול כאמצעי לפתרון יסודי יותר של הבעיה.

חובת היידוע

בשנת 2002 תוקן החוק ובסעיף 11א נקבע כי בעלי מקצוע כגון רופאים ואחיות, עובדים סוציאליים, עורכי דין, ש"עקב טיפול או ייעוץ, היה לו יסוד סביר לחשוב כי זה מקרוב נעברה עבירה באותו אדם (בסעיף זה "המטופל"), על ידי בן זוגו או על ידי מי שהיה בן זוגו בעבר, יידע את המטופל על כך שבאפשרותו לפנות לתחנת המשטרה, למחלקה לשירותים חברתיים או למרכז לטיפול ולמניעת אלימות במשפחה וייתן לו כתובת ומספר טלפון של המקומות האמורים הקרובים למקום מגוריו של המטופל."

חוק למניעת הטרדה מאיימת, התשס"א, 2001

החוק דומה בהוראותיו לחוק למניעת אלימות במשפחה, אלא שהוא מרחיב את סמכויות בית המשפט להוציא צווי הגנה וטיפול גם במקרים של הטרדה מאיימת ולא רק במסגרת המשפחה. הטרדה מאיימת כוללת דפוסי התנהגות של הטרדות ואיומים מסוגים שונים הפוגעים בשלוות חייו, בפרטיותו או בגופו של אדם. החוק מאפשר הרחקה לפרק זמן של עד שנתיים ומרחיב את מעגל היכולים לפנות לבית המשפט באופן שכולל לא רק את הנפגעים או בני משפחותיהם, אלא גם "אדם מטעמו של הנפגע" (הרחבה שיש לה רלבנטיות רבה לזקנים מוגבלים או עירייתם).

חוזר המנהל הכללי - משרד הבריאות

מנכ"ל משרד הבריאות פרסם מספר חוזרים העוסקים בתחום האיתור והזיהוי של נפגעי אלימות במשפחה. בשנת 2003 פורסם חוזר ספציפי בתחום ההתעללות בזקנים. החוזר מציין במפורש כי חלק ממטרותיו "להעלות את המודעות לתופעת ההתעמרות בזקנים" (סעיף 2.1). וכן "להרחיב ולהעמיק את הזיהוי והטיפול באוכלוסיית הזקנים מרגע התעוררות החשד...". (סעיף 2.3). יתרה מכך, הנוהל קובע כי אחריות הנהלת בית החולים והמוסד למנות ולהכשיר בכל ארגון של מערכת הבריאות, צוות לטיפול באיתור ומניעת התעללות כלפי זקנים. כמו כן הנוהל מחייב הקמת ועדה הכוללת אנשי מקצוע מתחום העבודה הסוציאלית, הרפואה, והסיעוד, אשר תפקידה לעסוק באיתור, דיווח והכשרה בנושא ההתעללות בזקנים.

מערכי הדרכה לסרטים

על בסיס הידע העיוני והפרקטי שהצטבר, הופקו על ידי אשל תקשורת וההוצאה לאור ארבעה סרטי הדרכה בתחום. הסרט "הבן שלי" מציג התעללות באשה על ידי בנה; הסרט "הזנחה מכל הלב" מציג מצב של הזנחה על ידי בת והסרט "המעלית" עוסק בהתערבויות אפשריות במצבי התעללות בין זוגית. הסרט "כוונות טובות" מציג התעללות במסגרת לטיפול ממושך. מערכי ההדרכה כוללים פירוט מטרת הסרט, היעדים, התייחסות לאוכלוסיית היעד ונקודות לדיון לאחר הקרנת הסרט.

"הבן שלי" - מערך הדרכה

מטרה: חשיפת הצופים לתופעת ההתעללות בזקנים, היקפה ומאפייניה
אוכלוסיית יעד: אנשי מקצוע, זקנים, בני משפחה, מטפלים/ות, מתנדבים
יעדים:

1. הגברת השיח המקצועי והציבורי על תופעת ההתעללות בזקנים
2. זיהוי מצבי סיכון
3. זיהוי זקנים בסיכון
4. קביעת גבולות האחריות של איש המקצוע/ מטפל/מתנדב
5. הגברת הידע על אמצעים חוקיים להתמודדות עם הבעיה

מהלך הפעילות

1. לפני הקרנת הסרט מומלץ לפתוח בהקדמה ומתן רקע כללי על התופעה, היקפה וממדיה
רקע
בפתח הדברים חשוב להדגיש כי:
בתחום הזקנה אנו עושים שימוש במושגים "התעללות, הזנחה" המתארים סוגי פגיעה בזקנים ולא במושג אלימות.
יש להקפיד להשתמש במושגים אלה בשל הסיבות הבאות:
א. בחוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע, 1989, נעשה שימוש במושגים התעללות והזנחה. החוק מגדיר במפורש התנהגויות אלה כעבירה פלילית.
ב. על מנת להבחין בין ההתנהגויות הפוגעות כלפי זקנים לבין סוגי האלימות האחרים במשפחה (כלפי נשים וילדים).
ג. במושג אלימות כלפי זקנים עושים שימוש בהקשר לתקיפה ושווד המבוצעים על ידי עברייני, אדם זר לזקן. בעבירות אלה עוסקת המשטרה ומערכת המשפט.

- להצגת רקע על מאפייני התופעה והיקפה - ניתן להתבסס בחומר המוצג במדריך
2. הקרנת הסרט

3. דיון לאחר הצפייה

א. מומלץ לפתוח בהתייחסויות אישיות של המשתתפים וביטויים רגשיים. יש לתת לגיטימציה למגוון הרגשות, כולל ביטוי כעס כלפי הבן, תסכול מפאת חוסר האונים של האם וכדומה.

- ב. זיהוי מצבי הסיכון המצביעים על התרחשות הפגיעה
יש להצביע על מצבים משמעותיים המתוארים בסרט:
- חזרת הבן לבית אמו (כתוצאה ממשבר נישואין, בעיות כלכליות ואבטלה)
 - מערכת היחסים בין האם לבנה והדינמיקה המתפתחת ביניהם

- ההסלמה בפגיעה ותוצאותיה
- תוצאות הפגיעה - שינויים במצב האם מבחינה בריאותית, תפקודית ונפשית

ג. סימנים מזהים להתעללות והזנחה

- הבן מכבה את הטלביזיה ואומר "את ממילא לא מבינה"
- הבן מקבל החלטה ומשחרר את המטפלת ליום חופשה (בניגוד לרצון אמו)
- הבן מעביר את האם לישון בסלון
- הבן מבקש (ומקבל) את כרטיס האשראי
- הבן מבקש כסף מחשבון החסכון של האם ומקבל אותו
- הבן מאיים להעביר את האם לבית האבות "הכי זול שיש"
- הבן מאיים למכור את הבית
- הבן משתלט על כל היבט בחיי אמו (ניהול כספים, ניהול לכאורה של משק הבית, רכישת תרופות ומזון, צמצום מרחב המחיה של האם)
- הבן צועק, מאיים ומטלטל את אמו
- האם מסרבת לחשוף את הסוד
- האם מגוננת על בנה "הוא הבן שלי"

ד. סוגי התעללות המתוארים בסרט

(פירוט על פי הגדרות המפורטות במדריך)

ה. סימנים לתוצאות ההתעללות

- שינוי ברמת התפקוד של האם
- שינויים פסיים בבית (הדירה מלאה בארגזים וחפצים, צמצום מרחב המחיה)
- מחסור בצרכים בסיסיים (אין אוכל במקרר, אין תרופות)
- שינויים בשפת הגוף של האם
- שינוי במצבה הרגשי / נפשי של האם

ו. קושי בחשיפה הבעיה

- התייחסות לקשיים בחשיפת התופעה. מה מחזק את "קשר השתיקה"?
- עמדות ונורמות חברתיות - "כביסה מלוכלכת לא מוציאים מהבית",
- בוש (של הקרבן / של הפוגע),
- רגשי אשם (של הקרבן / של הפוגע),
- תחושת כשלון של ההורה הקרבן (נכשלתי בחינוך בני/בתי), הרצון להגן ולגונן על בן המשפחה,
- קשיים של אנשי מקצוע / מטפלים לדווח (חוסר ידע על התופעה, אי ידיעת החוק, חוסר רצון להפר את אמון המטופל, חשש, אי נוחות)

ז. חוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע, 1989

- מידע על חוק העונשין וחובת הדיווח
- האם ניתן להגדיר את האשה "כחסרת ישע"?
- מה המטפלת צריכה לעשות?

סיכום הדיון והדגשה כי יש מה לעשות וחובתנו כאנשי מקצוע להגן על הזקנים ולהבטיח את בטחונם ואיכות חייהם.

"הזנחה מכל הלב" - מערך הדרכה

מטרה: חשיפת הצופים לתופעת ההזנחה של זקנים, היקפה ומאפייניה
אוכלוסיית יעד: אנשי מקצוע, זקנים, בני משפחה, מטפלים/ות ומתנדבים
יעדים:

1. הגברת השיח המקצועי והציבורי בנושא הזנחה של זקנים
2. זיהוי מצבי סיכון להתרחשות ההזנחה
3. זיהוי זקנים בסיכון
4. חיזוק שיתוף הפעולה בין אנשי מקצוע בשירותים השונים להתמודדות עם הבעיה
5. קביעת גבולות האחריות של איש המקצוע/ מטפל/מתנדב
6. הגברת הידע על היבטים חוקיים הנוגעים להתמודדות עם הבעיה

מהלך הפעילות

1. לפני הקרנת הסרט מומלץ לפתוח בהקדמה ומתן רקע כללי על התופעה, היקפה וממדיה.

רקע

הזנחה של זקנים מייצגת בעיה חברתית רבת היקף שככל הנראה אינה מאותרת ולפיכך גם אינה מדווחת ומטופלת בהתאם. ממצאי מחקרים בצפון אמריקה מדווחים על כי ששים עד שבעים אחוז מכלל הדיווחים לרשויות ולשירותים המטפלים בזקנים, הם מקרי הזנחה. בישראל, ממצאי הסקר הארצי בתחום ההתעללות בזקנים והזנחתם (איזיקוביץ, לבנשטיין ווינטרשטיין, 2005), מצביעים על כי 18.1% מהזקנים, דווחו על הזנחה בצרכים בסיסיים ראשוניים הכוללים תזונה, היגיינה ושירותים בריאותיים. עשרים וחמישה אחוז מהזקנים סבלו מהזנחה בצרכים משניים הכוללים שירותים ביתיים שונים וחוסר באביזרי עזר לתפקוד יום יומי. חשוב להדגיש כי הזנחה של זקנים עלולה להתרחש בכל שכבות האוכלוסייה.

הגדרת הזנחה ותוצאותיה

גורמי סיכון להתרחשות ההזנחה

- גורמים הקשורים לזקן** - גיל גבוה, מצב בריאותי לקוי, מוגבלות בתפקוד (ובעיקר ביכולת הניידות של הזקן). המידה בה הזקן תלוי בעזרת הזולת על מנת להגיע לטיפול רפואי או למעקב שגרתי במרפאה, תלות באחר לסיפוק הצרכים ו/או הטיפול הנדרש, ירידה קוגניטיבית, דכאון, חוסר ברשתות תמיכה.
- גורמים הקשורים למטפל העיקרי** - זהות הפוגע (בן /בת זוג, צאצא בוגר או מטפל בשכר), מקום מגוריו (האם מתגורר עם הזקן?), מצב משפחתי, מצב בריאותי, מצב קוגניטיבי, דכאון, מצב כלכלי, לחץ, ביטויי שחיקה מעומס הטיפול וחוסר ברשת תמיכה.
- גורמים הקשורים למאפייני קשרי הגומלין** בין הזקן למטפל העיקרי - מגורים משותפים, נורמות התנהגות במשפחה, מערכת היחסים במשפחה, יחסי תלות ויכולתו ונכונותו של המטפל העיקרי לספק טיפול נדרש לזקן.

2. הקרנת הסרט

3. דיון לאחר הצפייה

- מומלץ לפתוח בהתייחסויות אישיות וביטוי רגשי של המשתתפים. יש לתת לגיטימציה למגוון הרגשות, כולל ביטויי כעס כלפי הבת, תסכול על התנהלותם של אנשי המקצוע כאב / עזעוע מסופו הדרמטי של הסרט.**

ב. זיהוי אירועים וסימנים להזנחה

- נפילת האם ואשפוזה
- המפגש בין העובדת הסוציאלית בבית החולים לבת
- הבת חוזרת לבית אמה (כחלק מהרצון לסייע לאמה וקבלת "התפקיד" כמטפלת עיקרית)
- הבת לא פונה למימוש זכויות האם להמשך טיפול (פיסיותרפיה, חוק ביטוח סיעוד)
- הבת משאירה את אמה לבד במשך שעות ארוכות ללא אוכל, ללא תרופות
- הבת מפוטרת ממקומות עבודה
- הבת לא מנקה את הדירה, לא דואגת להחלפת נורת החשמל ולתיקון הדוד החשמלי
- שיחות הטלפון של הבן והמנעותו מלקחת חלק בטיפול באם

- הבת משחררת את הכלב ומשלחת אותו
- הבת מקבלת מהאם ייפוי כח לניהול חשבון הבנק שלה
- האם מגוננת על הבת בפני אחות קופת חולים ובפני העובדת הסוציאלית
- הבת מונעת מהאם קשר טלפוני / חברתי עם מכריה

ג. סימנים לתוצאות הפגיעה

- שינוי לרעה במצב בריאותה של האם (סכרת לא מאוזנת, דלקת ריאות, אנמיה, נפילות חוזרות)
- שינוי במצבה הרגשי והנפשי של האם
- שינויים במצב הפיסי של הבית
- מחסור בצרכים בסיסיים ובציוד חיוני (תרופות, מזון, נורת חשמל שלא הוחלפה, דוד חשמל שלא תוקן)
- מוות

ד. סוגיות נוספות לדין

- יחסי טיפול (Caregiving) - מוגבלות ותלות של האם מחד וחוסר ההבנה של הבת את מצב האם וצרכי הטיפול שלה מאידך; הקושי של הבת לעמוד במשימות הנדרשות לטיפול באמה; קשרי גומלין במערכת המשפחתית והמנעותו של הבן; שחיקה של המטפלת העיקרית; הגנת האם על צאצאיה
- תפקידם של אנשי המקצוע באיתור, זיהוי, טיפול ומניעת תוצאות ההזנחה
- רצף הטיפול - קשר בין ארגונים נותני שירות לזקן (בית חולים, מרפאה בקהילה, שירותי רווחה), קשר בין אנשי מקצוע מדיסיפלינות שונות, עבודה עם צוות רב מקצועי
- ההסלמה בפגיעה ותוצאותיה
- קושי בחשיפת התופעה, מהם הגורמים המחזקים את "קשר השתיקה"?
- של מי האחריות? תפקידם של אנשי המקצוע במניעה וטיפול

ה. הפעלת התערבויות

- סקירת אפשרויות טיפול העומדות לרשות אנשי המקצוע
- שימוש בחוקים להגנה על זקנים בסיכון להזנחה:
- חוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע, 1989 (חובת הדיווח, האם ניתן להגדיר את האשה "כחסרת ישע"?)
- חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, 1962 (מינוי אפוטרופוס)
- חוק ההגנה על חוסים, 1966 (מתן הוראות לטיפול גם ללא שיתוף פעולה של הבת / של האם, צו לסידור מוסדי)
- חוק למניעת אלימות במשפחה, 1991 (הרחקת הבת מהבית)

סיכום הדין והדגשה כי יש מה לעשות וכי חובתנו כאנשי מקצוע להגן על הזקנים ולהבטיח את בטחונם ואיכות חייהם.

"המעלית" - מערך הדרכה

מטרה: הצופים יתארו תפקידו של איש המקצוע במצבי התעללות ויבחנו גישות להתערבות אוכלוסיית יעד: אנשי מקצוע יעדים:

1. הגדרת מצבי התעללות על פי סימנים
2. הגדרת תפקידו של איש המקצוע בתחום ההתעללות
3. תיאור גישות שונות להתערבות
4. קביעה מנומקת אם האשה "חסרת ישע" על פי ההגדרה חוקית
5. מיפוי דילמות אתיות המתעוררות מההתערבויות השונות

מהלך הפעילות

1. לפני הקרנת הסרט מומלץ לפתוח בהצגת רקע כללי על מורכבותה של תופעת ההתעללות בזקנים והגישות השונות להתערבות.

רקע

התעללות בזקנים והזנחתם היא בעיה מורכבת ורבת ממדים (לעניין סוגי התעללות, מאפיינים והיקף התופעה - ראו לעיל). המורכבות נובעת מ:

- השילוב שבין סוגי ההתנהגויות הפוגעות
- מאפייני הקרבן (גיל, מצב משפחתי, מצב בריאותי / תפקודי / קוגניטיבי, צורת מגורים)
- מאפייני הפוגע (קרבה משפחתית, מגורים משותפים עם הקרבן, תלות בקרבן, מצב בריאותי, מוגבלות / נכות / בעיות נפשיות, התמכרויות, נסיבות חיים כגון אבטלה ומשבר בחיי נישואין)
- קשרי משפחה והדינמיקה שבין הקרבן והפוגע (מרבית הפוגעים הם בני / בנות זוג וצאצאים בוגרים, קשרי משפחה המאופיינים בדרך כלל ביחסים רגשיים ויחסי אמון, לעתים מלווים יחסים אלה בקונפליקטים מן העבר, קיום יחסי תלות רגשית ו/או תפקודית ו/או כלכלית, יחסי טיפול כאשר בן המשפחה או המטפל בשכר הוא המטפל העיקרי בזקן, אלימות בין זוגית ארוכת שנים ומתמשכת)
- עמדות חברתיות ותרבותיות הקובעות מה נחשבת התנהגות מקובלת ונורמטיבית ומה לא? קיומו של אותו רצף ערכי של מהי אותה התנהגות פוגענית קשורה לסוג הפגיעה, עוצמתה, תדירותה, נסיבות ההתרחשות, זהות הפוגע (בן זוג / צאצא בוגר / בן משפחה אחר / מטפל בשכר / אדם אחר)

התערבות

מטרת ההתערבות: הפסקת ההתעללות / הזנחה וצמצום נזקה
להתמודדות עם הבעיה נדרשים מגוון של שיטות התערבות. הספרות המקצועית מתארת

מספר גישות:

- **אלימות במשפחה** - גישה המדגישה את ההגנה על הקרבן באמצעות הרחקת הפוגע, בניית תכנית הגנה, התערבויות חירום (קו חם, מקלט). העצמת הקרבן (מתן מידע, מימוש זכויות, החזרת השליטה על החיים).
- **גישה סמכותית הגנתית** הכוללת מעורבות עובד/ת סוציאלית/ת לחוק ההגנה על חוסים בטיפול סמכותי לאור החוק, הפעלת התערבויות חוקיות ופניה לבית משפט לקבלת צו הגנה/הרחקה, צווים מתוקף חוק הגנה על חוסים, אפטרופסות. במקרים מסוימים יש לערב את המשטרה.

- **הגישה הפלילית / ענישתית** הכוללת דיווח למשטרה ו/או לעובד/ת סוציאלי/ת לחוק ההגנה על חוסים מתוקף חוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע (1989), מעצר, הבאה לדין וענישה על ידי בית המשפט.
- **העצמת זקנים** - ייעוץ, סינגור, מימוש זכויות, אספקת שירותים תומכים
- **מודלים מתחום בריאות הציבור** המדגישים אמצעי סינון ואיתור (על פי גורמי סיכון), מניעה (על ידי העלאת מודעות, הדרכה, פעולות הסברה, טיפול מונע פסיכו חינוכי כגון קבוצות תמיכה)

הסתכלות אחרת מבחינה בין שתי גישות התערבות בסיסיות:
גישה טיפולית הכוללת: שיחות טיפוליות (לקרבן, לפוגע), טיפול קבוצתי (לקרבנות, לפוגעים), ייעוץ, מתן מידע, מימוש זכויות ואספקת שירותים תומכים.
גישה חוקית הכוללת שימוש באמצעים חוקיים כגון דיווח למשטרה (חוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע, 1989), התערבות סמכותית של עובד/ת סוציאלי/ת לחוק ההגנה על חוסים (פנייה לבית משפט לצורך מינוי אפוטרופוס, קבלת צו הרחקה מתוקף חוק למניעת אלימות במשפחה, 1991, פנייה לקבלת צווים מתוקף חוק ההגנה על חוסים, 1966), מעורבות מערכת אכיפת החוק כגון משטרה ובית המשפט.

2. הקרנת הסרט

3. דיון לאחר הצפייה

א. מומלץ לפתוח בהתייחסויות אישיות וביטוי רגשי של המשתתפים. יש לתת לגיטימציה למגוון הרגשות כולל ביטוי כעס, תחושות תסכול, חוסר אונים ועוד.

ב. הגדרת ההתעללות

- יש להגדיר את סוג ההתעללות (פיסי, כלכלי, נפשי, הפרת זכויות, אלימות בין זוגית ארוכת שנים)
- יש להתייחס ל:
- עמדות אישות
- עמדות מקצועיות
- נורמות חברתיות / תרבותיות ונורמות משפחתיות באשר למערכות יחסים (יש להתייחס במה שמקובל / לא מקובל במסגרת יחסי משפחה. היכן עובר הגבול הדק בין נורמות מקובלות במערכת יחסים בין זוגית לבין מערכת יחסים מתעללת, יחסי כח ושליטה המאפיינים את מערכת היחסים הזוגית).

ג. סימנים לזיהוי התעללות

- צעקות, השפלה, עלבונות (אמירות כגון: "טפשה", "את עומדת כמו גולם", "מתי הרווחת כסף בפעם האחרונה?", "את תשלמי על כך ביוקר")
- שליטה על הכסף
- הבעל מחזיק אצלו את מפתח הבית
- הבעל לוקח את כרטיס הביקור של העובדת הסוציאלית ושומר אותו אצלו
- בביקור הבית של העובדת הסוציאלית והרופאה, הבעל עונה במקום האשה
- נסיונות הבעל לבודד את האשה, למנוע קשר עם אנשי מקצוע וביטוי הסתייגותו מקשר עם העו"ס
- האשה נראית מפוחדת
- הבעל אווז בכח ביד האשה ומונע ממנה לקחת את המפתח
- סימנים אדומים על יד האשה

ד. דיון על תפקיד איש המקצוע

- קבלת הפנייה, מפגש ראשון עם קרבן / חשוד בפגיעה, איסוף מידע ואינטייק ראשוני, נסיון ל"הצטרפות" (Joining) לאשה, לבעל
- זיהוי סימנים
- חשיפת ה"סוד"
- הגדרת ההתנהגות כפגיעה / התעללות / הזנחה
- קביעה האם הקרבן "חסר ישע"
- דיווח על התעללות בחסר ישע (שיקולים לדיווח לעובד/ת סוציאלי/ת לחוק ההגנה על חוסים או למשטרה)
- הכנת תכנית הגנה במידת הצורך
- הכנת תכנית טיפול (בהתבסס על הגישות השונות שהוצגו) ויישומה
- תכנית טיפול המתייחסת לקרבן
- תכנית טיפול המתייחסת לחשוד בפגיעה (יש להתערב בהקשר ליחסים הבין זוגיים והדינמיקה המתעללת ובמקביל, להתייחס גם לצרכי הטיפול של הבעל התשוש, הזקוק לסיוע בתפקודי היום יום)

ה. חוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע, 1989.

- מידע על החוק ועל חובת הדיווח
- האם ניתן להגדיר את האשה "כחסרת ישע"?
לא, מדוע?
כן, מדוע?

ו. כיצד יש להתערב?

מהם השיקולים המקצועיים המנחים את איש המקצוע בבחירת דרכי התערבות (טיפולית, חוקית)? מהי התועלת הצפויה מן ההתערבות (סיכויים ואפשרויות)? מהם הסיכונים הצפויים?

ז. חשיבות שיתופי הפעולה

- חשיבות קשרי הגומלין בין אנשי מקצוע המייצגים פרופסיות שונות (רפואה, עבודה סוציאלית, משפטים, משטרה), הארגונים והרשויות השונות (קופת חולים, רווחה, משטרה)
- תפקיד הצוות הרב מקצועי כמסייע באבחון ובקבלת החלטות

ח. דילמות אתיות ומקצועיות בהפעלת ההתערבות

- מומלץ להתייחס לערכים אישיים ומקצועיים כגון:
 - עמדות כלפי זקנה והזדקנות
 - עמדות כלפי התעללות בזקנים (אמפתיה וחמלה כלפי הקרבן מול הסכנה בשיפוטיות כלפי החשוד בפגיעה)
 - עמדות כלפי המשפחה (פרטיות, שמירת סודות במשפחה, קשרים בין זוגיים, חלוקת תפקידים על רקע מגדרי)

מיפוי ערכים מקצועיים מתנגשים:

- טובת הלקוח (מה היא אותה טובה? מי מגדיר?) מול טובת המשפחה? החברה?
- כבוד האדם וכיבוד רצונו ובחירותיו (לא לחשוף את הסוד, לא לדווח, לא להתערב) מול הגנה והתערבות להפסקת ההתעללות
- מידת התועלת מול הסיכון הצפוי בהפעלת ההתערבות

- הפרת סודיות (בחשיפת הסוד, העברת מידע בין אנשי המקצוע, קיום חובת הדיווח), מול גילוי אמת וסיוע לקרבן להפסקת ההתעללות וקיום החובה החוקית לדווח.

סיכום

בשל מורכבות בעיית ההתעללות בזקנים, לא ניתן להצביע על גישה המועדפת להתערבות. לכל גישה אידיאולוגיה משלה וממנה נגזרות אסטרטגיות ההתערבות והטכניקות הנדרשות להשגת המטרה שהיא הפסקת ההתעללות / ההזנחה, או צמצום ההתנהגויות הפוגעניות. יש לעשות שימוש מושכל במגוון של שיטות התערבות תוך התאמת תכנית טיפול המתאימה ללקוח / הקרבן, לפוגע, מאפייני הקשר ביניהם ומידת הנכונות לטיפול.

לנגד עיני איש המקצוע תעמוד: **טובת הזקן ואי גרימת נזק**

"כוונות טובות" - מערך הדרכה התעללות בזקנים והזנחתם במסגרות לטיפול ממושך

מטרה: חשיפת הצופים לתופעת ההתעללות בזקנים והזנחתם במסגרות לטיפול ממושך, מאפייניה, היקפה ולנוהל משרד הבריאות להתמודדות עם הבעיה
אוכלוסיית יעד: אנשי מקצוע ממסגרות לטיפול ממושך
יעדים:

1. זיהוי מצבי התעללות והזנחה במסגרות לטיפול ממושך והשלכותיהם
2. זיהוי גורמי סיכון להתרחשות התעללות והזנחה במסגרות לטיפול ממושך
3. קביעת גבולות האחריות של אנשי המקצוע השונים במסגרת המוסדית
4. הגברת ידע על היבטים חוקיים הנוגעים להתמודדות עם הבעיה
5. תיאור תפקיד הועדה לאיתור, זיהוי ודיווח על התעללות ודרכי עבודתה

מהלך הפעילות

1. לפני הקרנת הסרט מומלץ לפתוח בהקדמה ומתן רקע כללי על התעללות והזנחה במסגרות לטיפול ממושך.

רקע

מרבית המחקרים בתחום ההתעללות בזקנים והזנחתם מתמקדים בזקנים המתגוררים בבית ובקהילה. על המתרחש במסגרות לטיפול ממושך ממעטים החוקרים לדווח. במחקרה של בן נתן (2009) נמצא כי יותר ממחצית אנשי הצוות שנחקרו דיווחו על פגיעה בזקנים תוך הפעלת אחד או יותר מסוגי ההתעללות, במהלך השנה שקדמה למחקר. 70% מהם ציינו כי היו נוכחים באירועים בהם פגע איש צוות אחר בזקן המתגורר במוסד.

טיפול לקוי, התעללות והזנחה במסגרות אלה משמעם גרימת טראומה בשל עשיית פעולות ו/או מניעת טיפול וחוסך של צרכים בסיסיים. ההתנהגויות הפוגעות כוללות:

התעללות פיזית - גרימת כאב או פגיעה פיזית הבאה לידי ביטוי בחבלות לסוגיהן, קשירה פיזית וקשירה כימית (מתן מינון יתר של תרופות הרגעה).

תקיפה מינית - מגע מיני מכל סוג שהוא שמתבצע ללא הסכמת הזקן/ה.

התעללות פסיכולוגית - גרימת סבל נפשי על ידי יחס פטרוני ומתנשא, התייחסות אל הזקן כאל ילד, הדבקת תוויות ושימוש בכינויי גנאי, השפלות, איומים, צעקות, סנקציות כלפי הזקן, בידוד הזקן.

ניצול כלכלי - השפעה על הזקן לתת תרומה ו/או מתנה, קבלת הלוואה מהזקן, גניבה, החתמת הזקן על מסמכים לביצוע פעולות בבנק, ניצול ושימוש לא חוקי ברכושו ומשאביו של הזקן, או אי שימוש בכספי הזקן למילוי צרכיו כאשר מדובר בבן משפחה המנצל את האדם הזקן.

הפרת זכויות - שלילת עצמאות, הגבלת חופש הבחירה, אי שיתופו של הזקן בקבלת החלטות הנוגעות לו, הגבלת תנועותיו, מניעת קשר טלפוני, פגיעה בפרטיותו, אי מסירת מידע בנוגע לזכויותיו, מניעת נגישות לאנשי צוות והנהלה, אי שיתוף הזקן בפעילויות.

הזנחה - אי סיפוק צרכים בסיסיים או שירותים חיוניים לבריאות הזקן (מזון, תרופות, טיפול רפואי, סיוע בתפקוד), היעדר אביזרי עזר כגון שיניים תותבות, משקפיים, מכשיר שמיעה, חסך במתן גירויים, חוסר ערנות של הצוות לצרכי הזקנים.

מיהו הקרבן?

דייר במסגרת לטיפול ממושך, המאופיין בדרך כלל בגיל גבוה, מצב בריאותי ירוד, מוגבלות בתפקוד, לעתים סובל מירידה קוגניטיבית.

מי הוא הפוגע?

הפוגעים/ות הם על פי רוב מטפלים/ות, אנשי מקצוע ושאר חברי הצוות במסגרות לטיפול ממושך. לעתים הפוגע הוא בן משפחה.

גורמים לטיפול לקוי, התעללות והזנחה

מאפייני המסגרת המוסדית - מסגרות לטיפול ממושך מאופיינות כמסגרות סטנדרטיות בעלות נהלים נוקשים. למסגרת ולצוות העובדים אחריות מלאה על כל היבט של חיי הדיירים. הדבר מגביר אצל הדיירים את תחושת אובדן השליטה על חייהם. גורמים נוספים הקשורים למסגרת: תנאים פיסיים לא הולמים, חוסר בצידוד וחוסר בכח אדם.

מאפייני הצוות - למאפייני הצוות עלול להיות קשר ישיר להתרחשות התעללות. חוסר כח אדם מצד אחד עלול לפגוע במתן הטיפול ובהיענות לצרכי הדיירים. במיוחד כאשר חסר כח אדם מקצועי ומיומן. מצד אחר, תחלופת אנשי המקצוע המטפלים בדייר, עלולה אף היא לפגוע בו בשל חוסר תיאום ביניהם. חוסר מיומנות של צוות המטפלים/ות בהתמודדות עם מצבים מורכבים, עלולים אף הם להוות קרקע פורייה להתרחשות טיפול לקוי, התעללות והזנחה.

מאפייני הדיירים - הדיירים על פי רוב בגיל גבוה, סובלים מבעיות בריאות, מוגבלות בתפקוד, תלויים בצוות המטפל. חלקם סובלים מירידה קוגניטיבית. חוסר שיתוף פעולה מצד הדייר, ביטויים של אי שקט וגילויי תוקפנות, עלולים להגביר את תחושת חוסר האונים של איש הצוות או ליצור מצבי עימות שבעקבותיהם יעשה שימוש באמצעים מרסנים, ענישה ונקיטת סנקציות "חינוכיות".

מאפייני העבודה - עבודה קשה ושוחקת, ללא יוקרה, עבודה ששכר נמוך בצידה, תחושת חוסר תקווה מפאת העובדה כי העובדים לא רואים שינויים לטובה במצב הזקן, הם חלק מגורמי

הסיכון להתרחשות ההתעללות. בנוסף לכך, קשיים בקבלת שיתוף פעולה מצד חלק מהדיירים, מצבי קונפליקט כתוצאה מבעיות התנהגות של הדייר, אי שקט של הדייר, גילויי תוקפנות מצידו, עלולים להחריף את המצב.

2. הקרנת הסרט

3. דיון לאחר הצפייה

א. מומלץ לפתוח בהתייחסות אישית ורגשית של המשתתפים. יש לתת לגיטימציה לרגשות השונים כולל ביטויי תסכול.

ב. "של מי האמת הזו?" - רשומון של אירוע

- האמת על פי ציון
- האמת על פי רות (כפי שמתארת בתה)
- האמת על פי שכנתה לחדר של רות
- כיצד נעשה הבירור?

ג. האם היתה התעללות? הזנחה? רשלנות? תאונה?

ד. מהם סוגי הפגיעה שנצפו?

ה. סימנים לזיהוי טיפול לקוי, התעללות והזנחה:

- על פי תיאור הבת, ציון צועק על רות "חתיכת מעצבנת", "נודניקית"
- על פי תיאור הבת, ציון דוחף את רות
- האחות אומרת "תבדוק אצל ראובן אם יש מצב לטיפול?"
- ציון אומר לראובן "אין יותר שירותים, הצוות החליט"
- האכלה של אריה והאמירות המלוות את התהליך: "אל תהיה נודניק", "אם תירק אני אושיב אותך מול הקיר".
- ראובן רוצה לטטיל וללכת על רגליו וציון משיב לו "אין זמן לזה", מושיבים את ראובן על כסא גלגלים ומוציאים אותו החוצה.
- השארת ראובן בחוץ, על כסא הגלגלים ובגפו.
- ראובן אומר "אין לכם זמן בשבילי".

ו. גורמי הסיכון להתרחשות טיפול לקוי, התעללות והזנחה

מצבים משמעותיים המתוארים בסרט:

- לחצים הנובעים מתפקידי האחות האחראית: ביצוע מספר משימות בו זמנית, הצורך לטפל בכל הדיירים ולמלא את צרכיהם באותה עת, חלוקת עבודה בין המטפלים, התמודדות עם מוזיקה מחרישת אוזניים.
- נסיבות ולחצים של המטפל: ציון מאחר לעבודה, האחות מעירה לו, ציון מקבל טלפון מהבית ונדרשת מעורבותו ועזרתו.
- מטפל הנדרש להתמודד עם קשיי תקשורת וקונפליקטים בין דיירים
- צוות הנדרש להתמודד עם דיירים "קשים".

ז. קשיים בחשיפת התופעה - מדוע כל כך קשה לחשוף התעללות והזנחה? מה מחזק או משמר את "קשר השתיקה"?

ח. הועדה לאיתור, זיהוי ודיווח על התעללות והזנחה ותפקידיה:

- מי הם חברי הועדה? מה תפקידו של כל אחד מהם?
- מקומו של המנהל בדיונים המתקיימים לברור חשד להתעללות
- מהם תפקידי הועדה?
- דרכי עבודה במצבים של חשד להתעללות או התעללות בפועל? (כיצד נעשה הבירור? כיצד מתקבלות החלטות? מי מחליט? שיקולים ואינטרסים של כל אחד מאנשי המקצוע ושל ההנהלה).

ט. ניהול האירוע - רצוי מול מצוי

- שיקולים ואינטרסים של המעורבים בעניין והשלכותיהם על התוצאות: יש להתייחס אל רות, בתה של רות, שכנתה לחדר של רות, ציון המטפל, העובד הסוציאלי, האחיות, המנהל, המשטרה.

י. תוצאות האירועים

- החרפת הקונפליקט בין רות ושכנתה לחדר
- נפילה של רות, שבר בצוואר הירך וניתוח
- ראובן בוכה ומרגיש כי לא שמים לב אליו, לא מתחשבים בו וברצונותיו
- הפחתה בעצמאותו של ראובן והגברת תלותו בצוות המטפל
- ירידה ברמת התפקוד של ראובן כתוצאה משימוש במוצרי ספיגה שנכפה עליו, שימוש בכסא גלגלים
- פגיעה בניהול התקין של עבודת הועדה לאיתור, זיהוי ודיווח על התעללות
- פיטוריו של ציון

יא. היבטים חוקיים

- חוק העונשין, פגיעה בחסרי ישע, 1989, הגדרת "חסר ישע", "אחראי על" חסר ישע, חובת הדיווח (מי חייב דיווח? למי מדווחים? לעובד/ת סוציאלי/ת לחוק ההגנה על חוסים? למשטרה?)

סיכום הדיון

יש להדגיש כי חובתנו כאנשי מקצוע להגן על הזקנים ולהבטיח את שלומם, בטחונם ואיכות חייהם.

מקורות

איזיקוביץ, צ., לבנשטיין, א. ווינטרשטין, ט. (2005). **התעללות והזנחה של זקנים בישראל**. חיפה: המרכז לחקר הזקנה, הפקולטה לרווחה ובריאות, אוניברסיטת חיפה.
אלון, ש. (2004). **כוונת עובדים סוציאליים המטפלים בזקנים להפעיל התערבות חוקית או טיפולית במקרי התעללות בזקנים**. חיבור לשם קבלת "דוקטור לפילוסופיה", חיפה: אוניברסיטת חיפה.
אלון, ש. (2006 א'). **התעללות והזנחה של זקנים - הגדרה בעיני המסתכל? גרונטולוגיה, לג' (2), 55-69**.

אלון, ש. (2006 ב'). **תכנית להכשרת סגל בכיר במסגרות לטיפול ממושך למניעת טיפול לקוי והתעללות בזקנים. גרונטולוגיה, לד' (1), 81-94**.
אלון, ש. ודורון, י. (2009). **על הזנחה של זקנים - היבטים עיוניים, חוקיים ומעשיים. גרונטולוגיה, לו' (1), 69-91**.

בן נתן, מ. (2009). **גורמים פסיכו-חברתיים להתעמרות בקשישים במוסדות לטיפול ממושך בישראל. גרונטולוגיה, לו' (2-3), 81-107**.
חוזר המנהל הכללי - משרד הבריאות, מספר 22/03 מיום 19.11.03, בנושא: נוהל טיפול בזקנים נפגעי התעמרות.
חוזר המנהל הכללי - משרד הבריאות, מספר 26/03 מיום 19.11.03, בנושא: מינוי ועדות קבועות לנושא אלימות במשפחה, ניצול מיני והזנחה של קטינים וחסרי ישע.

חוק ההגנה על חוסים, תשכ"ו - 1966.
חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב - 1962.
חוק העונשין, תיקון 26, פגיעה בחסרי ישע, התש"ן - 1989.
חוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א - 1991.
חוק למניעת הטרדה מאיימת, התשס"א - 2001.

כהן, מ., הלוי לוי, ש., פרלוצקי, ד., גאגין, ר., ופרידמן, ג. (2010). **דו"ח מחקר- איתור התעללות בקרב קשישים: פיתוח כלי סינון לשימוש בקהילה ובבתי חולים**. הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות, אוניברסיטת חיפה, וג'וינט ישראל אשל.
כרם, ב.צ. (1995). **הגנה על זקנים - החלת חוקים, מדריך למטפלים**. ירושלים: אשל, משרד הרווחה, השירות לזקן.
לבנשטיין, א. ורון, פ. (2000). **פגיעה בקשישים על ידי בני משפחה מטפלים שכיחות התופעה בארץ, טיפולוגיה של הקרבן ושל בן המשפחה המתעלל ואטיולוגיה של התעללות. חברה ורווחה, כ' (2), 175-192**.

WHO (2002). **Missing Voices, Views of Older Persons on Elder Abuse**.
Geneva: World Health Organization